

Examensarbeten inom Landskapsarkitektprogrammet 2007:33

Att utveckla en förskolegård – Exemplet Kungstäppan

Johanna Lööw

Kandidatarbete inom Landskapsarkitektprogrammet

15 hp (10 p)

Alnarp 2007-10-26

Handledare: Märit Jansson

Område Landskapsutveckling

LTJ-fakulteten, Alnarp

Förord

Under de första åren på min utbildning har jag ett par gånger fått beröra det ämne som handlar om att gestalta för barn. Mitt intresse för barns lek och förmåga att fantisera samt många egna goda lekminnen från barndomen gjorde att jag valde att ta chansen att fördjupa mig i ämnet. Genom att jag kom i kontakt med Botkyrka kommun och deras utvecklingsarbete gällande förskolegårdar fick jag en möjlighet att medverka i den process som handlar om att utveckla barns utemiljöer. Därför skulle jag vilja tacka projektledaren och den praktiserande landskapsarkitektstudenten vid fastighetskontoret samt den pedagogiska utvecklingsledaren vid barn- och ungdomsförvaltningen för den möjligheten och för den hjälp jag fått under arbetets gång. Ett stort tack riktas också till Förskolan Kungstäppan för att de tagit sig tid att träffa mig. Största tacken vill jag ge till min handledare för stort engagemang, stort stöd och många bra tips.

Sammanfattning

På senare år har forskning angående utemiljöns betydelse för barns hälsa, utveckling och lärande redovisats vilket har stärkt förskolegårdens roll. I Botkyrka kommun pågår ett arbete med att rusta upp och utveckla förskolornas utemiljöer. Arbetet bedrivs mellan fastighetskontoret, barn- och ungdomsförvaltningen och förskolorna själva.

Barn- och ungdomsförvaltningen arbetar med ett utemiljönätverk mellan förskolorna där det arrangeras workshops och föreläsningar för att inspirera och stötta till att arbeta med sin egen gård. Fastighetskontoret har upprättat en utemiljöplan över alla förskolor vilken beskriver dagsläget och vilka arbeten som skall utföras på gården.

Jag fick kontakt med fastighetskontoret och den projektledare som där jobbar med utemiljöerna. Det fanns en klar bild om på vilket sätt jag kunde bli en tillgång hos dem och jag blev informerad om vilka mål de hade med förskolornas utemiljöer, vilken pedagogik de jobbar med samt referensobjekt som representerar det som de strävar efter. Jag blev t ex presenterad för den förskolan i kommunen som kommit långt med arbetet kring att utveckla sin utemiljö. Tanken var sedan att jag skulle arbeta med en specifik förskola genom att ge en gestaltning åt deras idéer och pedagogiska tankar.

Förskolan Kungstäppan ligger i Tumba och är en verksamhet med ca sextio barn i åldrarna 1-6 år. De är i startgroparna i arbetet med sin utemiljö och har börjat med några mindre förändringar på gården. Kungstäppan ska också få en ny bit mark som skall bli en del av deras utomhusgård och därför ansågs denna förskola vara ett bra projekt för mig att arbeta med.

Förutsättningarna för att kunna förändra är knutna till resurstillgången och i Botkyrka kommun jobbar man med små medel för att kunna förändra så mycket som möjligt på förskolegårdarna. Många gånger hjälper föräldrar till att genomföra projekt på gården, detta för att också stärka gemenskapen mellan föräldrar, barn och personal såväl som det gör att utemiljön får en personlig prägel.

I samarbete med förskolan Kungstäppan och i samråd med fastighetskontoret och barn- och ungdomsförvaltningen, arbetade jag fram idéskisser på hur förskolan i fråga kunde utveckla sin utemiljö. Det gav mig möjligheten att blicka in i hur en kommun kan arbeta med utveckling av barns utemiljöer, vilka som deltar i ett sådant arbete samt att själv delta i processen.

Arbetet har visat att en koppling mellan utemiljöns utformning och det pedagogiska arbetet måste bli tydligare. Kommunen jobbar med bra medel, såsom utemiljönätverket och utemiljöplanen, men dessa måste bli starkare och koppla pedagogik och utemiljö. Förutsättningarna för att personalen skall kunna arbeta med utemiljöns utveckling i sin vardag måste bli bättre.

Summary

Studies in the recent years have showed that the preschool playground is important for both the physical and emotional development of children. The Botkyrka local government has decided to improve their preschool playgrounds in order to take advantage of these studies.

The administration of childcare and education in Botkyrka is arranging a network between the different preschools where they work together to improve their outdoor environments. The network is arranging workshops and seminars where people from the different preschools can come and gain inspiration for improvements of their own preschools. The administration of properties has created a document where they describe the changes that are supposed to be made to the different outdoor environments.

Through the administration of properties and the person who is responsible for the outdoor environments I was introduced to their work with the preschool playgrounds. I was given the opportunity to work with one of the playgrounds, the playground of Kungstäppan.

Kungstäppan is a preschool in Tumba with close to sixty children in ages 1-6 years. They have just begun to improve their playground. They have also been given additional land that they will expand their outdoor environment into.

There is a strict financial limitation on the refurbishment of the playground. Botkyrka is thus attempting to gain as much as possible with small investments. In consultation with Kungstäppan, the administration of properties and the administration of childcare and education I have worked with the playground of Kungstäppan. I've

used the teacher's ideas as basis and tried to transform them into a new design.

One of the conclusions I've made during my time working with the local government of Botkyrka, is that the connection between the pedagogy of the preschools and how the outdoor environments are designed is many times insufficient. They have started off well to make things better but needs to improve the methods for how to work in order to make the pedagogy more visible in the outdoor environment.

Innehållsförteckning

Inledning	7	<i>Så valde kommunen att använda mig</i>	<i>16</i>
<i>Bakgrund</i>	<i>7</i>	Att integrera mig i arbetet	16
<i>Syfte</i>	<i>7</i>	Förutsättningar	16
<i>Avgränsningar</i>	<i>8</i>	<i>Nya insikter och fortsatt arbete</i>	<i>17</i>
Metod och material	9	Arbetet ihop med förskolan	18
Om barnens rätt att delta	10	<i>Presentation av förskolan</i>	<i>18</i>
Utomhuslek	11	<i>Förskolans tidigare arbete med utemiljön</i>	<i>18</i>
<i>Barnens utomhusmiljö</i>	<i>11</i>	<i>Samarbete mellan landskapsarkitektstudent och pedagog</i>	<i>19</i>
Introduktion	11	Idéer och gestaltning	20
Planering och perspektiv	11	<i>Referensobjekt</i>	<i>20</i>
Förskolegårdens roll och omgivningens betydelse	11	Tom Tits Experiment	20
Lek och den fysiska miljön	12	Förskolan Römossen	23
<i>Sinnlighet i lek</i>	<i>12</i>	<i>Så användes referensobjekt och källor i gestaltningen</i>	<i>24</i>
<i>Rörelse</i>	<i>13</i>	<i>Idéer</i>	<i>25</i>
Botkyrka kommun och dess sätt att arbeta med förskolornas utemiljöer	14	Diskussion	27
<i>Tidigare arbete</i>	<i>15</i>	Referenser	29
		Bilagor	31
		<i>Bilaga 1; Förskolan Kungstjäppans skiss över gården</i>	
		<i>Bilaga 2; Idéer till förändringar i utemiljön hos förskolan Kungstjäppan</i>	

Inledning

Bakgrund

I Botkyrka kommun pågår ett arbete med att både rusta upp och att utveckla förskolornas utemiljöer. Samtidigt görs ett pedagogiskt utvecklingsarbete i kommunen där både skolor och förskolor samt deras utemiljöer är en del.

Tidigare har inte förskolegårdarna setts som en del av det pedagogiska arbetet och därför är gårdarna många gånger enformiga och består av standardutrustning såsom gungor, sandlådor, någon form av lekhus och rutschbanor. Den typen av lekutrustning tillgodoser barnens behov för den fysiska utvecklingen, men de sociala och emotionella utvecklingsbehoven måste också tillgodoses och kräver därför andra lösningar (Herrington, 1998). I takt med att alla förskolegårdar skulle anpassas till den nya europeiska säkerhetsstandarden (EN1176-77) från 1999 valde kommunen därför att också påbörja en utveckling av gårdarna.

Jag fick vetskap om kommunens pågående utvecklingsarbete och blev intresserad av att veta mer om sättet de valt att arbeta på samt att delta i processen. Att utveckla miljöer för barn är ett arbete som korsar många professioner och gör att många parter med skilda fokusfrågor är involverade. Det samarbete som krävs för att tillsammans driva och genomföra denna typ av projekt är lärorikt att vara en del av då alla parter bidrar med olika aspekter som tillför arbetet en mångsidighet.

I Botkyrka kommun bedrivs utvecklingsarbetet kring förskolegårdar av fastighetskontoret, barn- och ungdomsförvaltningen och förskolorna.

Varje förskola arbetar för att utveckla sin utemiljö, fastighetskontorets uppgift är att hjälpa dem utföra större arbeten på gården samt sköta underhåll. Fastighetskontoret styr också över pengarna för utemiljöerna och på vilket sätt de skall användas. Barn- och ungdomsförvaltningen jobbar med att fortbilda förskolepersonalen i pedagogik, översätta det i utemiljön samt inspirera till att stärka ledarskapet vid de olika förskolorna.

Via fastighetskontoret kunde jag lotsas in i utvecklandet av förskolemiljöerna i Botkyrka kommun. Mitt intresse för barns utemiljöer och dess gestaltning bidrog till att jag fick en större roll i en specifik förskolas utvecklingsarbete. I samarbete med förskolan och i samråd med fastighetskontoret och barn- och ungdomsförvaltningen, arbetade jag fram idéskisser på hur förskolan i fråga kunde utveckla sin utemiljö. Genom att delta i processen fick jag en inblick i hur ett utvecklingsarbete med barns utemiljöer kan gå till.

Syfte

Syftet med arbetet är att beskriva hur man arbetar med förskolegårdsutveckling i Botkyrka kommun, hur man kan arbeta med utveckling av barns utemiljöer, samt att delta i processen genom att arbeta fram åtgärdsförslag.

Avgränsningar

Arbetet kommer främst att fokusera på att beskriva och reflektera över utvecklingsprocessen, dess deltagare och intressenter. Själva utformningen av förskolegården ses mer som en metod.

För att kunna följa en så stor del av processen som möjligt begränsas arbetet till ett exempel dvs en förskola i Botkyrka kommun. Min del i processen av utvecklandet av Kungstjäppans utemiljö var i ett tidigt skede och kommer därför begränsas till beskrivande idéskisser med åtgärdsförslag. Tanken är att förskolan med sina medel och arbetsmetoder sedan får översätta idéerna enligt de praktiska och ekonomiska möjligheter som finns.

Metod och material

Min metod under arbetet har varit *deltagande observation* där jag deltagit i en process samtidigt som jag dokumenterat denna. Detta har gjorts genom att jag har satt mig in i och blivit en del av kommunens sätt att arbeta med utvecklingen av förskolornas utemiljöer. Jag har deltagit i samtal och möten med personer som representerar de förvaltningar som berörs, samt personer från den aktuella förskolan. Empirin har insamlats genom anteckningar under samtalen.

Vid fastighetskontoret, som förvaltar förskolorna och dess utemiljöer, har jag haft kontakt med projektledaren som arbetar med utemiljöerna vid kommunens fastigheter. Här fick jag veta hur arbetet med förskolornas utemiljöer fungerar ur ett förvaltningsperspektiv och hur projektet kring att utveckla dem har styrts upp och fortgår. En landskapsarkitektstudent har även praktiserat på fastighetskontoret och jobbat med att besöka och revidera förskolegårdarnas markplaner. Detta arbete har många gånger korsat mitt och vi har tillsammans deltagit i flera av de möten som ägt rum med de förvaltningar som berörts. För att koppla kommunens pedagogiska arbete till förskolornas utemiljöer har jag varit i kontakt med den pedagogiska utvecklingsledaren vid barn- och ungdomsförvaltningen. Vid den aktuella förskolan har jag arbetat med den biträdande rektorn samt med de två pedagoger som jobbar med utemiljön. Därigenom har jag kunnat sätta mig in i deras sätt att arbeta med möjligheter och förutsättningar.

Efter att ha blickat in i fastighetskontorets arbete när det gäller utemiljöer, kommunens pedagogiska arbete och förskolans situation, sökte jag idéer genom att besöka referensobjekt samt genom att studera litteratur. Jag besökte främst referensobjekt som projektledaren vid

fastighetskontoret och förskolan själva gav exempel på. En del av den litteratur jag har använt mig av hade projektledaren vid fastighetskontoret tipsat mig om, men också litteratur som jag hittat med hjälp av min handledare. Med kommunens och förskolans arbetssätt när det gäller utemiljöerna och med nya influenser sammanställde jag idéer på tillägg och nygestaltningar som kan utveckla utemiljön hos förskolan Kungstäppan. Idéerna skickades till fastighetskontoret och till den aktuella förskolan för att fungera som inspiration och idégivare till kommande projekt och det fortsatta arbetet med utemiljön.

Om barnens rätt att delta

I arbetsprocesser som påverkar barn kan frågan ställas om på vilket sätt barnen också involveras i processen och vilken rätt de har att delta och påverka. I artikel 12 i FN:s barnkonvention behandlas barns rätt till att bilda egna åsikter och att dessa sedan ska beaktas av vuxna. Där står:

- 1. Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.*
- 2. För detta ändamål skall barnet särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.*

I FN:s barnkonvention påtalas barns rätt till att bilda åsikter om processer som rör dem, ämnet om på vilket sätt barns åsikter behandlas och möjligheter som kan ge bästa förutsättningarna för barn att skapa sig uppfattning och åsikter kring ett ämne.

För att barn skall kunna bilda sig en åsikt och uttrycka den krävs möjligheterna till detta. En viktig aspekt är därför att bjuda in barn genom att låta dem veta att de och deras åsikter tas på allvar. I en arbetsprocess som involverar barn har de rätt till att få den information som gör att de kan skapa sig en uppfattning och åsikt om ämnet i fråga. Att informationen är tydlig och lättförstådd är därför viktigt i kommunikationen med barn. En annan viktig aspekt är vuxnas bemötande av barns åsikter; Reflekteras det över de åsikter som barn bidrar med, eller tas de emot som något som redan förstås och accepterats? (Skivenes och Strandbu, 2006)

Skivenes och Strandbu (2006) behandlar i sin artikel på vilket sätt barns åsikter behandlas och vilka möjligheter som kan ge de bästa förutsättningarna för barn att skapa sig uppfattning och åsikter kring ett ämne. Det kan vara viktigt att fundera kring för att i en arbetsprocess med barn på bästa sätt kunna ta vara på barnens engagemang och deltagande.

Utomhuslek

Barnens utomhusmiljö

Introduktion

I 1998 års upplaga av läroplanen för förskolan (Lpfö 98) skrivs det att ”Miljön skall vara öppen, innehållsrik och inbjudande”. Vad som avses med ”miljö” definieras inte och kan därför antas gälla även utemiljön vid förskolan. I riktlinjerna skrivs också att ”Alla som arbetar i förskolan skall samarbeta för att erbjuda en god miljö för utveckling, lek och lärande”.

Lärande äger rum hela tiden och i alla miljöer; i formella lärandemiljöer, t ex förskola, skola och fritidshem samt i informella miljöer, t ex utemiljöer. Utemiljön kring förskolan blir därför en betydelsefull utvecklingsmiljö för förskolepedagogiken. Kan inte personalen (ofta på grund av att de är för få) uppsöka naturmiljöer och göra utflykter utanför förskolan, så blir barnen hänvisade till den egna lekgården. Pedagogiken utomhus påverkas således av hur närmiljön är beskaffad och vilka möjligheter till lek och rekreation barnen har i grannskapet. Lekens betydelse för lärandet och utomhusvistelsens betydelse för hälsa, fysik och psykosocial utveckling har bidragit till att stärka skolgårdens roll (Björklid, 2005). Studier har dessutom visat att barn som är ute i naturlig miljö visar på bättre koncentrationsförmåga, mer utvecklad lek och motorik samt är friskare, än barn som vistas mest inne och inte har tillgång till natur på gården (Grahm et al., 1997). En omsorgsfull gestaltning och utformning av denna är viktig då barn i dag dessutom många gånger tillbringar mycket tid där (Kylin, 2004).

Planering och perspektiv

Planeringen av barns utomhusmiljöer kan dock vara ett mer komplext problem. Planerare och barn har olika perspektiv på utemiljö som kan vara svåra att förena. Planerare ser utemiljön i mer generell och övergripande skala, medan barn ofta talar om utemiljön i mer detaljerad skala kopplad till upplevelser som uppnås, aktiviteter och ”allt man kan göra där” (Kylin, 2004). Studier har visat att det är i relationen mellan social miljö, fysisk miljö och lekaktivitet som platser definieras och får sin betydelse för barn. I den processen spelar karaktären hos den fysiska miljön roll. En karaktär som visar på många möjligheter gör det lätt för barn att bli medskapare till de platser där de leker, medan tydligare former och funktioner gör de lättare för dem att ordna lek och samspel (Mårtensson, 2004). Ett barnperspektiv på utemiljön bör därför diskuteras utifrån barns egna platser och barns egna upplevelser. Områden som är tillgängliga för barn, där de själva får ta plats och sätta spår kan vara ett sätt att planera med barnperspektiv (Kylin, 2004).

Förskolegårdens roll och omgivningens betydelse

En förskolas omgivningar och närliggande områden har genom studier visat sig vara av stor betydelse för barnen. Mårtensson (2004) beskriver i sin studie av barns utomhuslek en förskolegård med omgivningar som verkar inbjuda barnen till att fantisera bortom gården och om omvärlden.

Förskolan behöver därför en gårdsmiljö som de kan betrakta som sin egen men också omgivningar som uppfattas som intressanta och möjliga att utforska, något som bör beaktas i översiktliga planeringssammanhang. Lokaliseringen av förskolor är viktig och bör

överbägas med tanke på det omgivande landskapets roll för barnen. Lek sker i samspel mellan enskilda element i den fysiska miljön och omgivningen (Mårtensson, 2004).

Mårtensson (2004) påtalar i sin avhandling vikten av planeringens omsorg då hon beskriver förskolegården som en mycket tät social miljö med stor fysisk aktivitet som pågår på en relativt liten yta. Hon uttrycker också att den intensitet som präglar en förskolas utemiljö gör den till en av våra mest sociala, offentliga miljöer, och bitvis framstår utomhusleken som mikroprocesser av stadsliv.

Lek och den fysiska miljön

Under utomhusleken uttrycker barn lekfullhet och tillför situationen spänning genom att använda sig av den sociala och fysiska miljön på olika sätt. De är ofta uppmärksamma mot det omgivande landskapet på förskolegården och andra barns positioner och relationer till detta landskap. Enskilda naturelement blir dynamiska ”leksaker” och det vidare landskapets form och innehåll kan bidra till oförutsägbarhet och överraskningar. Genom att släppa kontroll över händelseutvecklingen och låta omgivningen vara med och forma förloppet skapar barn spänning i leken. Ett sociofysiskt sammanhang skapas för stunden då barnens lek och det omgivande landskapet integreras (Mårtensson, 2004).

I Mårtenssons (2004) studie framgår att rörelsefrihet och intim kontakt med den fysiska omgivningen är något som yngre barn behöver för att kunna uttrycka sig och som äldre barn ofta känner en stor glädje i. Studien visade också att det blir lättare för barn att vistas sida vid sida i en miljö där det finns gott om saker att ”greja” med som inte uppfattas som ”dina” eller ”mina”. Den sinnlighet som är förknippad

med ”grejandet” höjer stämningen och gör det lättare för barnen att samarbeta. Det blir lättare för barnen att börja samordna lek och samvaro medan de ägnar sig åt någon konkret aktivitet och samtidigt få en inblick i varandras leksammanhang.

Tillgång på mycket löst material, såsom små brädor, plankbitar, stenar och pinnar är viktigt för samspelet mellan fysisk miljö och barns lek. Barnen kan då ändra miljön så att det passar deras lektema (Björklid, 2005). I skapandet av en lekmiljö är naturmarkskaraktären, både som idé och faktisk miljö, en bra utgångspunkt. Genom barns medskapande av platser under leken och tillsammans med medveten design kan sedan miljön tillföras de former och funktioner som barnen har användning av när de skall samordna sin lek och dramatisera dess förlopp (Mårtensson, 2004).

Sinnlighet i lek

Barns kontakt med den fysiska omgivningen kan beskrivas som sinnlig i två bemärkelser: De iakttar och använder den uppmärksamt med sina sinnen och de blir känslomässigt uppfyllda av att samspela med den. Sinnligt inriktade aktiviteter intresserar och fascinerar alla åldersgrupper i förskolan. Det är något som barn snabbt uppfattar vitsen med och där de tillsammans kan dela upplevelser och erfarenheter med varandra (Mårtensson, 2004).

I barns samspel med omgivningen och för att de under lekens gång skall kunna upptäcka alla dess möjligheter tycks det vara en förutsättning att de upplever sinnlighet i något konkret utbyte med den. Den fysiska aktiviteten med dess sinnlighet verkar fungera som barns

gemensamma utgångspunkt och intresse under utomhusleken (Mårtensson, 2004).

Barnets uppmärksamhet och engagemang kan för stunden vara riktat mer eller mindre mot omgivningen eller inre föreställningar och fantasier. Sinnlighet kan upplevas i både enklare fysiska aktiviteter, där barnet mer inriktat på detaljer, och mer rörelseriktad lek genom att sätta sin egen kropp i kraftig rörelse (Mårtensson, 2004).

Rörelse

I den fysiska och föränderliga karaktär som utomhuslek har måste barn i hög grad lita till icke-verbal kommunikation, vilket enligt Mårtensson (2004) handlar om platsbunden fysisk rörelse som att gunga, rulla och snurra, men också om hur barn använder sig av gårdsmiljön i stort. Mårtensson (2004) observerade hur barn under sin utomhuslek använde sig av den fysiska miljön och hur de lät miljön leka med dem. I studien redogörs för hur barnen, i sin lek, rör sig och förhåller sig till den fysiska miljön.

Genom att sätta *saker i rörelse*, så som att t ex vifta med pinnar eller rulla bollar ned för slänter, initierar barnen till lek och under lekens förlopp upprätthåller och förstärker detta lekstämningen som råder. Av samma anledning använder sig barnen också av att åstadkomma ljud genom någon rörelse t ex genom att kasta sand nedför rutschkanan (Mårtensson, 2004).

Att *snurra, rulla och kana omkring* kan i sig vara uttryck för lek samtidigt som rörelserna lätt bidrar till att höja stämningen. Det är en lek där barnen genom att erövra och släppa kroppskontrollen om vart annat kan uppnå en stor spänning. Barn kämpar gärna mot den fysiska miljön

och överdriver de ”svårigheter” som de möter. Genom att kämpa tillsammans stärker de gemenskapen i leken. Det fysiskt omtumlande tillstånd som uppstår när barn rullar, kanar och rumlar tillsammans tycks vara något som kan sänka vaksamheten mellan barnen, underlätta kroppskontakt, samtal och fantiserande. Genom kroppens rörelser kan barnen ta fart t ex vid en slänt och sedan fortsätta leken över övriga gården (Mårtensson, 2004).

Under tiden barn *gungar* har det visat sig att de ofta samtalar med varandra eller försöker uppnå hög fart eller kaotiska rörelser och på så sätt skapa spänning. De rytmiska, kroppsliga rörelserna verkar bidra till en stämning som leder till avkoppling, samtal och fantiserade (Mårtensson, 2004).

Att klättra *upp, klänga runt och hoppa ned* används ofta som en startpunkt till lek. Att befinna sig en bit över marken kan vara förknippat med status samtidigt som det ger en överblick som barnen kan använda sig av för att tajma sitt inträde i en aktivitet eller för att ta ut riktning för fortsatt lek över gården (Mårtensson, 2004).

I lek där man springer omkring, jagar varandra eller promenerar är det viktigt att kunna röra sig både *uppför, nedför och över öppna ytor*. Öppna delar i en lekmiljö ger barnen möjlighet att bibehålla visuell kontakt med varandra och på långt håll uppfatta förlopp i leken t ex genom att kunna se hur andra barn rör sig över gården (Mårtensson, 2004).

Att barn i sin lek kan *försvinna för att sedan dyka upp igen* när de själva har lust gör att de kan reglera lekens spänning bättre. Det kan ske genom rörelse kring hus, redskap och vegetation. En sådan miljö skapar också möjlighet för barnen att för stunden kunna dra sig undan lekar (Mårtensson, 2004).

Större lekredskap gör ofta att barnens uppmärksamhet riktas mycket starkt mot dess funktioner och just den platsen. Leken formas mer efter konstruktionens möjligheter och redskapets utformning. Då barn har mycket bestämda föreställningar kring hur en plats skall användas kan det vara svårt att lotsa leken vidare och det kan uppstå en maktkamp mellan barnen (Mårtensson, 2004).

Kommunens arbete med förskolornas utemiljöer

Tidigare arbete

I sitt arbete att rusta upp och utveckla förskolegårdarna har fastighetskontoret i Botkyrka kommun använt sig av en s k utemiljöplan för varje förskola. I dagsläget är utemiljöplanen ett dokument som till största delen består av generella texter om planens funktion och syfte. Ofta finns det också en kortare nulägesbeskrivning om den aktuella förskolans utomhusgård och en lista över arbeten, redskap och förändringar som förskolan önskar skall utföras på deras gård. Tanken med utemiljöplanen var egentligen att den sedan skulle utvecklas av förskolorna själva, som skulle beskriva mer ingående vad de ville förändra eller lägga till och varför. På det sättet skulle utemiljöplanen utgöra en genomarbetad handling som ligger till grund för förändringar som sedan genomförs på förskolegården. Dock är det bara någon enstaka förskola i kommunen som har gjort utemiljöplanen enligt den ursprungliga tanken, vilket sedan har lett till stora förändringar i deras utemiljö. Många förskolor använder istället utemiljöplanen mer som en handlingsplan. De skriver en lista på vad som behöver göras på gården.

Utemiljöplanen är en god tanke och skulle kunna vara ett mycket bra verktyg för att koppla samman utemiljöns utformning med ett pedagogiskt tänkande. Men med tanke på att förskolorna i mycket liten omfattning arbetat med sin utemiljöplan på det sättet, behöver de nog mer vetskap om vad en genomarbetad utemiljöplan gör för skillnad och vad som är viktigt att få med, förutom själva arbetet som de vill ha

utfört. Förskolorna jobbar också med knappa resurser när det gäller tid och pengar vilket försvårar situationen. En utemiljöplan kommer då långt ned på prioriteringslistan.

I kommunen finns ett utemiljönätverk som vänder sig till förskolorna. Utemiljönätverket är det sätt som barn- och ungdomsförvaltningen jobbar på för att ge verktyg åt förskolorna för att de skall kunna utveckla sin utomhusgård. Pedagoger som jobbar med utemiljön på respektive förskola deltar i olika träffar som har syftet att stödja och inspirera. Nätverket startades kring 2002 och leds av en miljöpedagog. De träffar som anordnas innehåller workshops och föreläsningar. Bland annat har en landskapsarkitekt föreläst om rumslighet på gården. Nätverket jobbar med att ställa frågan om på vilket sätt utemiljön kan fungera som ett pedagogiskt medel. Varje förskola uppmanas att se vad de kan göra på sin gård, med sina resurser och med sin föräldrakraft. Nätverket har också som syfte att stärka ledarskapet vid de olika förskolorna men också ge känslan av att de är en del av ett större sammanhang.

De personer jag har träffat beskriver denna metod som lyckad och att nätverket stimulerar och inspirerar på det sätt som var tänkt. Den pedagogiska utvecklingsledaren vid barn och ungdomsförvaltningen nämner också att det i kommunen finns ett miljöpedagogiskt centrum som skolklasser och personal ibland besöker. Det fungerar som en fördjupning till den utomhuspedagogik som skolorna själva till viss del jobbar efter. Ett annat projekt som nämns är den utomhusskola som planeras. Det visar på att kommunen som helhet satsar på utomhuspedagogik och då också för alla åldrar.

Så valde kommunen att använda mig

Att integrera mig i arbetet

Jag kom in via fastighetskontoret och den projektledare som jobbar med utemiljöerna. Det är också den som fungerat som min kontaktperson och integrerat mig i arbetet som handlar om utvecklingen av förskolornas utemiljöer i Botkyrka kommun.

Det fanns en klar bild av på vilket sätt jag kunde bli en tillgång hos dem. Projektledaren vid fastighetskontoret var mån om att både jag och de skulle få ut något av mitt arbete. Arbetet skulle vara utvecklande för mig och innebära en chans att få en inblick i hur en kommun kan jobba med denna typ av projekt. Jag blev informerad om vilka mål de hade, vilken pedagogik de jobbar efter samt ett par referensobjekt som representerar det som de strävar efter. Jag fick kontaktuppgifter till den förskola i kommunen som kommit längst med att utveckla sin utemiljö. Projektledaren menade att jag genom att besöka den skulle få en klarare bild om vad det finns för möjligheter och verktyg att utveckla en förskolegård i Botkyrka kommun. För att ytterligare integrera mig i deras arbete och ge mig en bild om vad de jobbar efter fick jag också ta del av litteratur som de själva använder som inspiration, främst *Skolgården som klassrum – året runt på Coombes School* av Titti Olsson (2002).

Projektledaren vid fastighetskontoret hade en föreställning om på vilket sätt mitt arbete kunde göra störst nytta, nämligen att hjälpa en specifik förskola med att översätta deras pedagogiska idéer till en gestaltning och ge förslag på hur de kan fortsätta arbetet med sin förskolegård. Den förskola som valdes ut befann sig i startgrupparna för att börja sitt

utvecklingsarbete och behövde därför hjälp med den befintliga förskolegården samt en hittills oanvänd bit mark som de tilldelats. Projektledaren ansåg därför att just den förskolan skulle vara mest givande för mig att arbeta med.

Förutsättningar

Projektledaren vid fastighetskontoret beskrev i ett tidigt skede vilka förutsättningar som fanns och på vilket sätt de jobbar i helhet när det gäller utvecklingen av förskolornas utemiljöer. En av de viktigaste faktorerna är att de har en stram budget. Det är en problematik som kommunen alltid kämpar med, men trots detta finns det sätt att ta sig an problemet. I utvecklingen av förskolornas utemiljöer används små medel för att förändra så mycket som möjligt. De jobbar med billiga material som är enkla att få tag på. På många förskolor jobbar personal och föräldrar själva med att utföra mindre arbeten.

Det var till stor hjälp i mitt arbete att projektledaren tidigt förklarade vilka förutsättningar de har. På så sätt kan jag anpassa mina idéer i såväl material som möjlighet för förskolan att kunna genomföra dem på egen hand. Tanken med mitt arbete är att det skall hjälpa förskolan Kungstäppan att gå vidare med att utveckla sin utomhusgård och därför bör det anpassas till de möjligheter som finns.

Nya insikter och fortsatt arbete

Under tiden mitt arbete pågick, praktiserade en annan landskapsarkitektstudent vid fastighetskontoret i Botkyrka kommun. Denne jobbade med att besöka alla förskolegårdar och revidera deras markplaner. Hon kom också att arbeta vidare på den utemiljöplan som tidigare beskrivits. I många fall korsades våra arbeten och tillsammans kunde vi formulera många frågeställningar till kommunen som de sedan har kunnat arbeta vidare med. Efter en tid hos kommunen kunde vi se att både fastighetskontoret och barn- och ungdomsförvaltningen började fundera i nya banor. Ett möte mellan mig, praktikanten, miljöpedagogen, projektledaren vid fastighetskontoret och den pedagogiska utvecklingsledaren ägde då rum för att diskutera hur kommunens kunde gå vidare i sitt arbete och använda sig av de synpunkter och insikter både jag och praktikanten kunde dela med oss av.

Handlingsplanen, alltså det dokument som finns över varje förskola och som berättar om vilka arbeten som skall utföras i utemiljön, skall vara knuten till skolplanen och den pedagogik som skolan jobbar med. Kopplingen saknas idag och ett arbete för att skapa en röd tråd mellan de två måste påbörjas. För att nå ut på förskolorna och ge dem stöd måste organisationen som helhet skapa sådana förutsättningar. I arbetet med utvecklingen av sina utemiljöer måste förskolorna själva driva en process för att komma fram till resultat. Att kopiera någon annans utemiljö gör att många viktiga tankar och insikter riskerar att gå förlorade. Därför måste det finnas tid i vardagen till att bearbeta, processa och formulera mål med utemiljön.

Ett omedelbart sätt att arbeta vidare på är att försöka förbättra det befintliga utemiljönätverket och stötta deltagarna i större utsträckning. För att ge förutsättningar åt förskolepersonalen att i vardagen få

möjlighet att lägga ner tid på att jobba med utvecklingen av utemiljön, är att vända sig högre upp i organisationen. De biträdande rektorerna har kontinuerliga träffar och bör där diskutera möjligheter att stötta upp och arbeta vidare på att förbättra förutsättningarna.

Arbetet med att utveckla förskolegårdarna har pågått i flera år men det går mycket långsamt framåt och därför menar projektledaren att det behövs en ny strategi.

Arbetet ihop med förskolan

Presentation av förskolan

Förskolan Kungstäppan ligger i Tumba, Botkyrka kommun, i ett villaområde som angränsar till ett äldreboende. Förskolan har ca sextio barn i åldrarna 1-6 år och personalen varierar från tolv till femton personer.

Utomhusgården är förhållandevis stor med varierande terräng och växtlighet. Lekutrustningen på gården består av standardutrustning, såsom gunga, sandlåda, lekhus och rutschbana. Barnen får röra sig fritt runt hela gården, en del är dock avgränsad för de minsta och för att de skall kunna vara överblickbara vid utomhusvistelse. Under mina besök på förskolegården upplevde jag att det fanns delar av gården som var mer respektive mindre besökta av barnen.

En ny bit mark, som angränsar till förskolan och som idag är oanvänd, skall bli en del av förskolans utemiljö. Den är rik på vegetation och känns idag mycket lummig. Den har därför stor potential att fungera som ett inslag av ”naturlig miljö” på förskolans utomhusgård.

Förskolans tidigare arbete med utemiljön

För en tid sedan tillträdde en ny biträdande rektor på förskolan Kungstäppan. Det blev startskottet på en början till en förändring i förskolans utemiljö. Förutom den upprustning som sker på alla

förskolor i kommunen vill Kungstäppan arbeta för att göra utemiljön mer anpassad till aktiviteter utomhus, mer lekfull och trivsamt.

Förskolan ingår i det utemiljönätverk som kommunen arrangerar och har två pedagoger som jobbar speciellt med utemiljön. Efter att de tillsammans med övriga pedagoger vid Kungstäppan tänkt ut en del idéer till förändringar på gården arrangerade förskolan en arbetsträff med föräldrar och barn. Barnen reagerade mycket positivt och med stor entusiasm på de förändringar som hade genomförts på arbetsträffen. De förändringar som hittills gjorts på förskolans utomhusgård består av en trafikslina med målade ränder på asfalten och en tankningsstation samt bildäck som grävts ner i sanden för att fungera som balanshinder. Barnen har också varit med och målat stenar som dekorerar de rabatter vid entréerna där de också har sått diverse sommarblommor. Andra projekt som håller på att göras i ordning är en snickarverkstad och målarateljé utomhus. Det som fastighetskontoret idag har att gå efter när det gäller arbetet med Kungstäppans utemiljö är den lista på önskemål om vad förskolan vill skall göras på deras utomhusgård. Där blandas önskemål på nya redskap med andra typer av önskemål, såsom förråds möjligheter m.m. De två pedagoger som jobbar med utemiljön har också gjort i ordning en grov skiss över gården där de ger förslag på aktiviteter och utrustning (Se bilaga 1).

Samarbete mellan landskapsarkitektstudent och pedagog

I mitt arbete, där jag anslöt en bit in i förskolans utvecklingsarbete, var tanken att jag skulle bygga vidare på deras önskemål och idéer. Därför träffade jag de två pedagogerna som jobbar med förskolans utemiljö, den biträdande rektorn och projektledaren på fastighetskontoret för att ha ett inledande möte om det kommande arbetet. Alla visade stor entusiasm och personalen från förskolan påtalade särskilt att de tyckte det skulle bli mycket roligt att jobba ihop med mig som landskapsarkitektstudent. De såg möjligheterna att jag skulle se saker ur ett annat perspektiv samtidigt som jag fick intrycket av att de kände sig utvalda och entusiastiska över att fastighetskontoret valt att jag skulle jobba med just deras förskola.

Vid mötet fick vi chans att diskutera förväntningar från alla inblandade, vilka önskemål förskolan hade samt hur de tidigare hade jobbat med sin utemiljö. I samband med mötet gick vi också runt på gården, dels för att jag skulle få en överblick men också för att titta på de förändringar som de hittills gjort. Konversationen som pågick mellan pedagogerna från förskolan och projektledaren från fastighetskontoret under tiden vi gick runt gården gav mig en inblick i hur arbetet mellan just förskola och fastighetskontoret i Botkyrka kommun kan se ut. Jag fick en uppfattning om vad projektledaren vid fastighetskontoret fokuserar på och därmed en klarare bild om var mitt arbete kommer in i processen och hur det kan bidra. Fastighetskontorets projektledare jobbar med de praktiska lösningarna, att se hur man kan tillmötesgå förskolans önskemål på tillägg och förändringar samt se till att utrustningen överensstämmer med den europeiska säkerhetsstandarden.

Som underlag till mitt arbete ville jag använda den grova skiss som de två pedagogerna som jobbar med utemiljön på Kungstäppan gjort i ordning. Därför gick vi tillsammans igenom den och diskuterade deras tankar och idéer med skissen. För att få ytterligare tyngd i det arbete som jag skulle göra bad jag pedagogerna att skriva ner syftet bakom idéerna, den pedagogiska tanken som fanns bakom. Jag bad dem också att göra en grövre analys över gården idag genom att på en plan markera gårdens olika egenskaper, såsom områden för spring, områden för lugn lek samt områden för enskild lek. På grund av resursbrist i tid och personal hann pedagogerna aldrig formulera några pedagogiska mål eller göra någon analys. Jag fick gå vidare i mitt arbete och bygga på det jag redan fått av förskolan. Dock hann vi med flera samtal om hur de hade gått till väga när de kommit på idéer till den skiss de gjort över gården och deras deltagande i det utemiljönätverk kommunen ordnar.

Pedagogerna berättade att de medverkat på några av de träffar som utemiljönätverket anordnat, men att även det kunde vara svårt att hinna med. De träffar som de hade deltagit i, hade dock stimulerat till att arbeta mer med utemiljön och givit många idéer till förändringar och tillägg på gården. En stor inspirationskälla menar pedagogerna är att se exempel på hur andra förskolor jobbar och vilka förändringar de gjort. För att också höra vad barnen tycker, dels om de förändringar de gjort men också om den lekutrustning som sedan länge finns på gården, pratar ibland pedagogerna med barnen under lekens gång. Det ger dem vetskap om hur barnen ser på platsen eller redskapet samt om vad som barnen ser som viktigt respektive mindre viktigt i miljön. Några av de observationer som personalen gjort tog jag med mig i mitt fortsatta arbete.

Idéer och gestaltning

Referensobjekt

Tom Tits Experiment

Tom Tits i Södertälje är ett experimentcentrum med både inomhus- och utomhusaktiviteter. Projektledaren vid fastighetskontoret i Botkyrka kommun och de två pedagogerna vid förskolan Kungstäppan nämnde Tom Tits utomhusmiljö som exempel på en miljö som de vill sträva efter. Jag besökte därför Tom Tits och deras utemiljö för att titta närmare på deras upplägg.

Utemiljön på Tom Tits består av specifika stationer med experiment, samtidigt som det på många ställen handlar mycket om att upptäcka, ta sig runt i alla vrår och längs alla gångar. Besökarna uppmuntras till att själva delta i experimenten som ofta handlar om olika fysikaliska lagar och hur olika komponenter i naturen följer dem. Känslan att vilja upptäcka miljön och ta sig vidare på detta äventyr väcks tack vare det sätt som Tom Tits hanterar rumslighet på. Det är framförallt vegetation som använts för att skapa alla spännande gångar och krypin. Små platser och hemliga gångar är omringade av buskar, gräs och klätterväxter som slingrar sig upp på olika konstruktioner.

Under mitt besök fokuserade jag främst på konstruktioner i utemiljön som kunde ge mig idéer till förskolan, se fig. 4 och 5, samt vilket växtmaterial de har använt sig av och hur de använt det. Jag ansåg att det var på det sättet som besöket kunde berika mig mest när det gäller det fortsatta arbetet med förskolan Kungstäppan.

Figur 1.Exempel på hur vegetation används i Tom Tits utemiljö (Foto: Johanna Lööw).

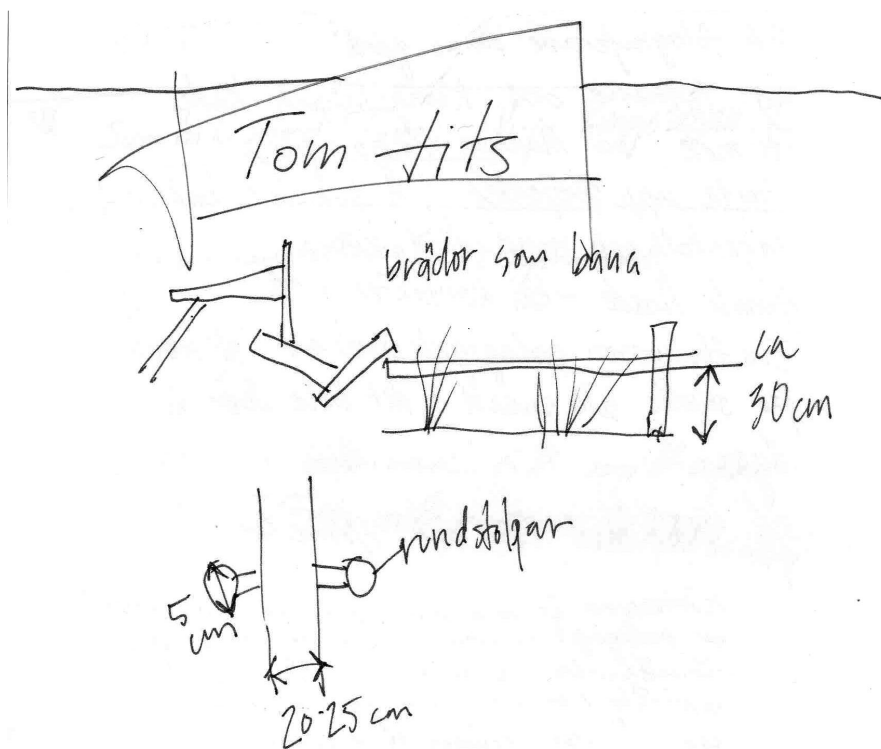

Figur 2. Plankpromenad i Tom Tits utemiljö (Foto: Johanna Lööw).

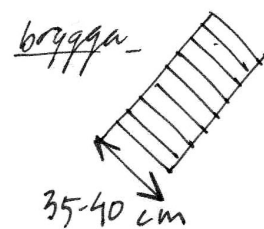

Figur 2.Vy över Tom Tits .(Foto: Johanna Lööw).

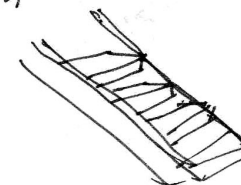
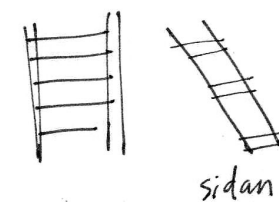
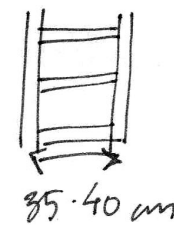
Figur 4 och 5. Skisser över konstruktioner som finns hos Tom Tits.

Brygga och trappa för små.

trappa.

Förskolan Römossen

Förskolan Römossen ligger i Tullinge, Botkyrka kommun, och är en av de förskolor i kommunen som kommit längst i arbetet med att utveckla sin förskolegård.

Efter att ha observerat att barnen mest rörde sig på särskilda ställen på förskolegården medan de knappt besökte andra delar, började personalen fundera på varför och hur man kunde ändra på det för att få barnen att använda hela gården. Under 2005 sammanställde de en utemiljöplan, med förklaringar över dagens läge samt önskemål och förslag på vad de ville göra och varför. De fick mycket inspiration och stöd av det utemiljönätverk som kommunen arrangerat. Eftersom Römossen var tidigt ute, med mycket idéer och en ordentlig utemiljöplan, fick den förskolan hjälp av kommunen och nätverket att förverkliga många av idéerna. Det kom att fungera lite som ett pilotprojekt. En stor del av arbetet har också utförts av personal, barn och föräldrar då de arrangerat arbetsdagar med avslutande grillkalas. Detta för att på ett resurssnålt och enkelt sätt skapa stor förändring, men också för att involvera föräldrarna och skapa en starkare gemenskap. Barnen har också visat stor respekt för de saker de själva eller deras föräldrar varit med och gjort. Arbetsdagarna uppskattas därför av många parter och är något förskolan anordnar varje år för att sköta underhåll och hålla gården i bra skick. I de workshops och föreläsningar som utemiljönätverket gav, uppmuntrades förskolorna att tänka gården i flera rum. På detta sätt kan hela gården utnyttjas med många olika aktiviteter istället för att varje avdelning endast har en del av gården med standardutrustning, så som gungor och sandlåda. Römossen delade in sin gård i olika teman, såsom ”vatten” med en målad damm på asfalten och ”trädgård” där de har egna växtbänkar att odla i. De jobbade också med punktinsatser för att förbättra både barnens rörelse över gården men också förskolebyggnadens identitet.

Exempel på det är att förskolans namn sattes upp väl synligt på fasaden och fotspår i barnstorlek målades på asfalten på uppfarten mot förskolan, se fig 7. En annan förändring som gjordes är den trafikslinga längs gårdens gångar som markerades med målade sträck i asfalten, hastighetsskyltar på luckstolparna, parkeringar och tankningsstation.

Förskolan Römossen är beläget på ett sådant avstånd från utflyktsmål, t ex skog, att det blir sällan de rör sig utanför den egna gården. Istället försöker de jobba för att skapa aktiviteter och händelser i vardagen. Ofta sker det i utemiljön genom att barnen målar stenar på gården eller förkultiverar växter som sedan planteras ut i växtbänkarna. Nytt för i år är också de aktivitetslådor med olika attribut som kan göra leken lite extra rolig, såsom fiskespön till dammen och verktyg till att sköta om de djur som finns på gården i form av betonghästar. Personalen på Römossen arbetar hela tiden för att förbättra gården genom nya idéer, tillägg och aktiviteter. Förskolan har en utomhusgrupp som består av en ansvarig person och en representant ur personalen på varje avdelning. Personen som står ansvarig för utemiljögruppen varierar för att få ny energi och nya tankar mellan varven.

Målet att barnen skulle röra sig över hela gården och se alla delar som lika lustfyllda att vara i har idag uppnåtts. Det leks i alla delar och på alla ställen på gården, grindarna mellan avdelningarna står öppna och barnen får möta och lära känna all personal på förskolan under uteleken.

Figur 6. Tankningsstationen längs den trafikslinga som förskolan Römossen anlagt på sin gård. (Foto: Johanna Lööw).

Figur 7. Fotspår i barnstorlek som leder upp till förskolan. (Foto: Johanna Lööw).

Så användes referensobjekt och källor i gestaltningen

Efter att ha studerat litteratur som handlar om hur barn använder sig av utemiljön i lek och hur den fysiska miljön spelar roll för rörelse och sinnlighet använde jag den kunskapen i gestaltningen. I arbetet med att utforma gårdens delar både i mindre skala såväl som större har kunskapen om barns utelek legat till grund.

Mitt besök på förskolan Römossen gav mig tankar om hur man med små medel kan förändra väldigt mycket. Många små inslag utgjorde en liten del i ett större sammanhang. Genom att barn, föräldrar och personal här hade arbetat med utemiljön har den blivit personlig och livfull. Samtalet med personalen på förskolan Römossen gav mig också insikt om att de ofta bär på många idéer till förändringar. De rör sig varje dag på gården och har därför under en längre tid kunnat studera hur de själva men framförallt barnen använder den. Det finns också en omsorg om gården hos personalen, en omsorg som verkar bli större när personalen själva varit med om att utveckla och göra i ordning miljön. Personalen på Römossen var mycket stolta över sitt arbete med gården och de trivs bra i sin utemiljö. Att kunna ta tillvara personalens iakttagelser, önskemål och idéer ger en stor fördel i arbetet med att gestalta förskolegården.

Den största inspirationskällan och grunden till mina idéer var de idéer och tankar som förskolan själva arbetat fram. Det var också ett medvetet val att jobba vidare på deras idéer, dels för att de bygger sina tankar på vad de tror barnen kan ha glädje och nytta av på gården, men också för att de börjat arbeta på det sätt som fastighetskontoret och barn- och ungdomsförvaltningen vill att de ska arbeta på. Genom att jag anpassar mina idéer till det sätt som kommunen jobbar på ökar chanserna att de verkligen tar vara på mitt arbete och att Kungstäppan

får hjälp att komma igång med utvecklingsarbetet. Vid det inledande möte jag hade med förskolan beskrev de med många ord hur de tänkte sig sin framtida utemiljö. De nämnde allt från egenskaper som de ville att gården skulle ha till önskemål på material. Både förskolan, fastighetskontoret och barn- och ungdomsförvaltningen har under alla möten och samtal pratat om rum i utemiljön, termer som ”lärorum” och ”pedagogiskt rum” har använts och just metoden med att arbeta med ”rum i rummet” framställs väldigt tydligt som ett sätt som alla parter vill jobba på.

Idéer

I min gestaltning valde jag att dela in gården i ”rum” med olika teman. Genom att dela upp gården i delar blir syftet med gårdens olika rum tydligare. Med hjälp av teman tror jag att både personal och barn har lättare att förstå hela gården och faktiskt använda alla delar av den, men på olika sätt. Under utvecklingsarbetet hjälper en temaindelning dessutom personalen att överblicka arbetet och kunna koncentrera sig på en del i taget. Kommunikationen mellan olika personer och parter kan också underlättas genom att ha gemensamma arbetsnamn på gårdens delar. En aspekt som förskolan själva nämnde var att för att så mycket som möjligt av förskolans verksamheter skall kunna bedrivas utomhus måste det finnas förutsättningar som underlättar det arbetet. Jag valde därför att bidra med idéer om förvaring utomhus och andra inslag som kan underlätta vardagen på förskolan.

Förslagen på teman till gårdens delar hämtade jag från litteratur, de referensobjekt jag besökt och förskolans egen idéskiss. Utifrån temat skissade jag vidare på förändringar, nya inslag samt dess utformningar. Under gestaltungsarbetet gällande specifika konstruktioner och lösningar gav litteratur och referensobjekt återigen inspiration. Det

kunde t ex gälla idéer till material. För att visa en helhet av ”rummet” valde jag att rita en översikt med tänkbara placeringar till de konstruktioner och tillägg som jag gett idéer på.

Efter att ha lyssnat på förskolans önskningar om hur de vill att deras gård skall upplevas arbetade jag fram skisser på inslag som jag ansåg skulle kunna bidra till att möjliggöra deras önskemål. ”Lustfylld” och ”trivsamt” är två egenskaper som förskolans personal nämnde och därför valde jag att ge förslag på bland annat två perennrabatter som ger blomning från tidig vår till sen höst. Barn och personal får då möjligheten att följa och uppskatta våra årstider. I tider på året som präglas av mycket mörker kan istället ett upplyst träd fungera för att pryda gården.

Jag har under arbetet valt att fokusera på både en rumsindelning med teman på gården och enskilda inslag som underlättar utomhusaktiviteter eller stärker förskolans identitet utåt. Båda aspekterna anser jag är viktiga och därför har enkla lösningar med billiga material använts i förslagen. Detta för att ge förskolan möjlighet att genomföra så mycket som möjligt.

I sammanställningen och den presentation av idéerna som förskolan och fastighetskontoret har fått varsitt exemplar av gjorde jag medvetna val om layout och beskrivningar. För att göra potentialen när det gäller Kungstäppans utomhusgård synlig valde jag att visa översiktliga illustrationsplaner över dagsläget och över den potentiella gården med alla förslag på idéer inlagt. I potentiella planen skrivs de olika temarummen ut och olika kapitel i presentationer med mer utförlig beskrivning av de olika rummen följer sedan. Jag ansåg det viktigt att göra presentationen så lättläst och lättförstådd som möjligt då det är människor med olika kunskap och yrken som skall använda sig av den. Jag valde ett enkelt upplägg med direkta idéer för att på ett lätt sätt kommunicera med läsaren. Något jag upplevde som viktigt i

överlämnandet av idéer till förskola och fastighetskontor var att tydliggöra att mina idéer just var idéer. Förskolan får sedan sätta sin prägel på dem och anpassa dem till sina möjligheter och resurser. I presentationen av idéerna strävade jag därför efter att balansera beskrivningarna mellan att vara mer enkla och inspirerande till att utförligt ange lämpliga mått på konstruktioner jag ritat som förslag.

Sammanställningen av idéerna visas i bilaga 2 i den form som gavs till den aktuella förskolan och till fastighetskontoret. Ursprungliga formatet är dock i liggande A3 men har här förminskats.

Diskussion

Den metod jag använde mig av under arbetet, *deltagande observation* där jag både deltagit i processen och dokumenterat den, har gjort att jag hela tiden haft två roller. I rollen som observatör har jag försökt att med en objektiv syn dokumentera kommunens sätt att angripa den här typen av projekt samt att analysera det. I rollen som deltagare har jag anpassat mig till deras sätt att arbeta samt bidragit med nya synpunkter för att på bästa sätt hjälpa processen vidare. Jag kunde ibland uppleva en viss svårighet med att försöka axla båda rollerna samtidigt, men jag anser att metoden har varit ett bra sätt att arbeta på. Genom att delta i den process som skall dokumenteras kan en djupare förståelse för situationen med dess frågeställningar såväl som svårigheter uppnås. Dokumentationen kan på så vis bli mer genomarbetad och välanalyserad.

En av de största faktorerna som jag i och med mitt arbete upptäckt saknas i Botkyrka kommun är kopplingen mellan pedagogik och förskolornas utemiljöer. För att göra en utveckling långsiktigt hållbar anser jag att någon slags underliggande handling eller dokument behövs. Fördelarna med att ha ett underliggande dokument anser jag är huvudsakligen två stycken; Det utgör en stabil grund att stå på med en tydlighet om vilka mål som skall uppnås samtidigt som gården kan ses som en helhet. Under skapandet av en sådan processas dessutom gården av utvecklingarna på ett sätt som är nödvändigt för att utvecklingen av förskolegården skall bli långsiktigt hållbar. Processen bidrar med att många idéer bearbetas genom reflektion och eftertanke.

Personalen på förskolorna har ofta idéer om tankar till hur gården skulle kunna förbättras, allt ifrån en liten skala till en större. För att kopplingen mellan pedagogik och utomhusmiljö skall bli tydligare även

i ett större perspektiv behöver personalen bättre förutsättningar för att kunna bearbeta sina tankar om utemiljön. Utemiljöplanen som fastighetskontoret i kommunen använt sig av är ett försök att skapa något som kan fungera som en underliggande handling till arbetet med förskolegårdarna. I praktiken fungerade inte planen som det var tänkt att den skulle, vilket jag i många fall kan anta genom att hänvisa till fallet på Kungstäppan, beror på resursbrist i form av tid och personal. Förskolorna behöver alltså mer tid i vardagen för att kunna genomföra det som krävs för att utvecklingen av förskolegårdarna ska bli kvalitativ och hållbar.

De förskolor jag besökt har visat en stor stolthet över vad de hittills gjort för att förbättra sina utomhusgårdar. Det är en mycket positiv faktor att ta tillvara på. Personalen som på de olika förskolorna hade varit med och utvecklat sin egen arbetsmiljö visade inte bara stolthet utan också omsorg, engagemang och en lust att fortsätta utvecklingsarbetet med sin utomhusgård. På förskolan Kungstäppan hade de påbörjat mindre förändringar och påtalade den entusiasm bland barnen som förändringarna på gården lett till. Min uppfattning är att personalen verkar ha blivit sporrade av barnens positiva reaktioner och därmed fått mer energi och lust att fortsätta utveckla utomhusgården.

När det gäller barnens medverkan har jag fått uppfattningen att pedagogerna för mycket av barnens talan om på vilket sätt utomhusgården skall utvecklas. Mitt antagande har gjorts utifrån förskolan Kungstäppan och samtal med personal därifrån. Med tanke på fastighetskontorets arbetssätt med utemiljöplaner och handlingsplaner som pedagogerna vid övriga förskolor såväl som Kungstäppan verkar ha haft begränsade möjligheter att engagera sig i, antar jag att också övriga förskolor arbetat på liknande sätt som Kungstäppan.

Skivenes och Strandbu (2006) berör i sin artikel vuxnas sätt att behandla barns åsikter och uppfattningar, om på vilket sätt de bearbetas. Vid Kungstjärnan beskrevs hur personalen pratade med barnen under pågående lek för att få en uppfattning om deras syn på den fysiska miljön. I det vidare arbetet med utvecklingen av gården utgick till en viss del pedagogernas tankar utifrån barnens uppfattningar. Min uppfattning var att detta framför allt gällde specifika lekredskap på gården. Då vuxna för barns talan kan det vara viktigt att ifrågasätta vad uppfattningarna om barns åsikter grundats på och på vilket sätt de vuxna bearbetat och hanterat barnens delaktighet.

I presentationen med sammanställningen av mina idéer och alltså det sätt jag kommunicerade mina idéer med förskolan på, ville jag som tidigare nämnts vara tydlig med att det finns plats för pedagogerna själva att utveckla mina idéer vidare. Eftersom de har stor erfarenhet av platsen och dess användare anser jag att de har mycket att tillföra när det gäller idéernas exakta utförande och anpassning för att fungera i deras vardag. Anledningen till att jag ville tydliggöra detta i kommunikationen med förskolan var för att jag upplevde att pedagogerna till viss del ”släppte taget” om sina idéer och förlitade sig på min medverkan i arbetet. Jag ville understryka att deras tankar är viktiga att även i det mer slutgiltiga skedet. Det kan också hamna i den situationen att resurserna inte räcker till att förverkliga projekt i den form som jag har föreslagit. Har det redan i kommunikationen tydliggjorts att idéerna kan användas som inspiration likväl som instruktion kan förskolan ändå få nytta av det arbete jag gjort och anpassa mina idéer till de resurser som finns.

Fastighetskontoret och barn- och ungdomsförvaltningen har redan nämnt flera aspekter som jag anser är viktiga att kunna ta tillvara och bygga vidare på i kommunens fortsatta arbete. De talade om att kopplingen mellan det pedagogiska arbetet och utemiljöns utformning var svag och att förskolorna själva måste föra processen för att foga

samma de två. Insikten om att personalen vid förskolorna bär på mycket bra idéer och åsikter men att de behöver mer tid för att genomföra dem finns också. Det krävs nu att man också tar tillvara på den kunskapen och aktivt arbetar för att uppnå det man strävar efter. För att utvecklandet av förskolemiljöerna skall bli hållbart även på sikt måste man inom organisationen skapa förutsättningar som stödjer det.

Referenser

Björklid, Pia. (2005). *Lärande och fysisk miljö – En kunskapsöversikt om samspillet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola*. Forskning i fokus nr 25. Myndigheten för skolutveckling.

Grahn, Patrik, F. Mårtensson, B. Lindblad, P. Nilsson, & A. Ekman, (1997). *Ute på dagis – hur använder barn daghemsgården? Utformning av daghemsgårdar och dess betydelse för lek, motorik och koncentrationsförmåga*. Stad & Land 145, Alnarp: MOVIMUM.

Herrington, Susan och K. Studtmann. (1998). Landscape interventions: new directions for the design of children's outdoor play environments. *Landscape and Urban Planning* 42: 191-205.

Kylin, Maria. (2004). *Från koja till plan – om barnperspektiv på utemiljön i planeringssammanhang*. Doktorsavhandling Alnarp.

Läroplan för förskolan (Lpfö 98). Utbildningsdepartementet.

Mårtensson, Fredrika. (2004). *Landskapet i leken, en studie av utomhuslek på förskolegården*. Doktorsavhandling, Alnarp.

Olsson Titti. (2002). *Skolgården som klassrum – året runt på Coombes School*. Runa förlag

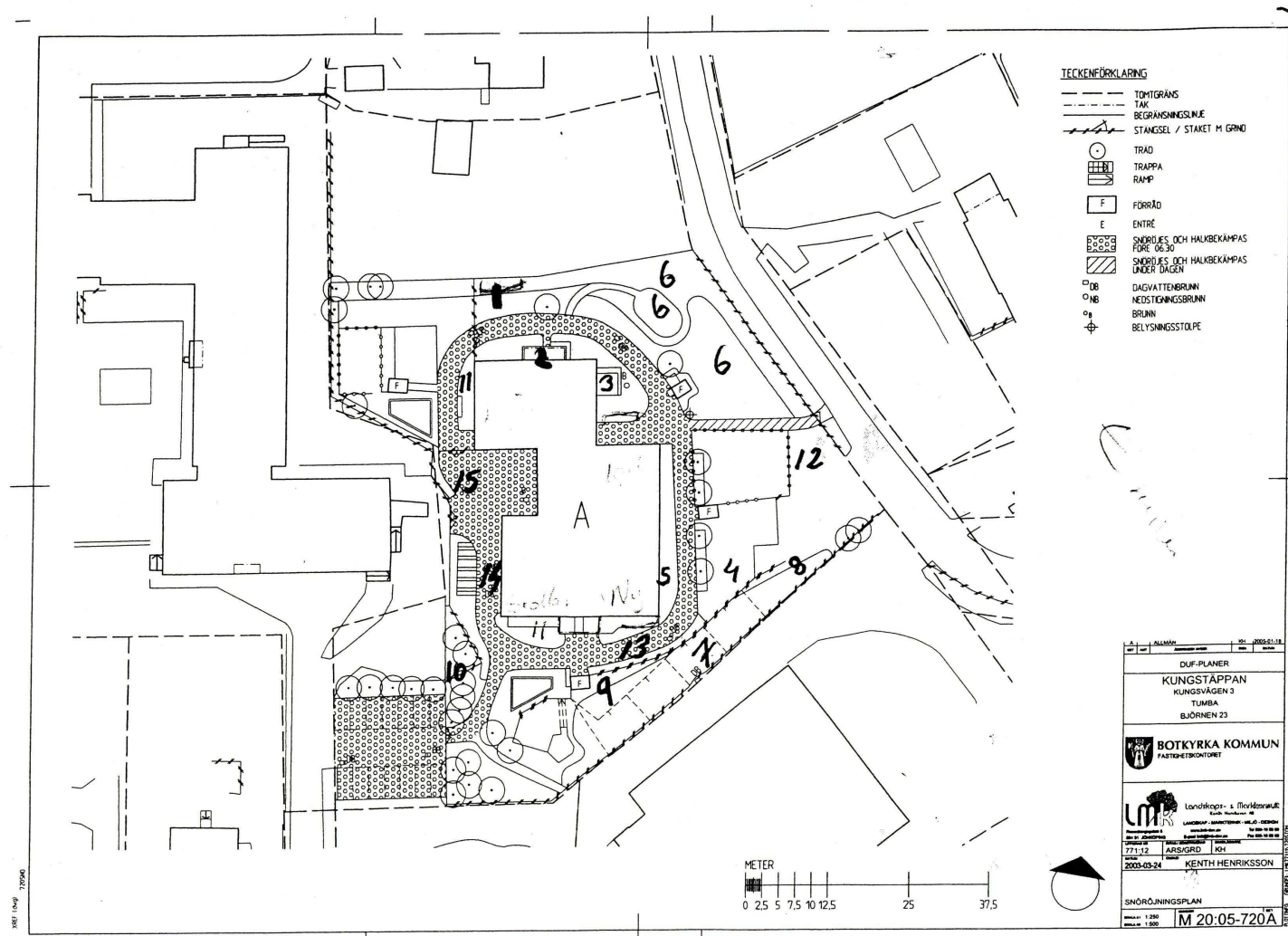
Skivenes, Marit och A.. Strandbu. (2006). A Child Perspective and Children's Participation. *Children, Youth and Environments* 16(2):10-27

Bilagor

Bilaga 1 Förskolan Kungstäppans skiss över gården

Bilaga 2 Idéer till förändringar i utemiljön hos förskolan Kungstäppan

Skissen visar en numrering av platser på gården som hänvisar till medföljande beskrivning.

Utdrag ur beskrivning till
Kungstäppans numrering
av gården.

Utdraget innehåller även
mina noteringar kring de
olika punkterna,
som är grundade på samtal
med förskolepersonalen.

1. incharverketen & bygg konstruktion
lastpallar som golv, för att få
stabil ancharbänk
På gång.

2. Ateljé:
Bord, fästa stoffier på väggen
På gång.

3. Matsal:
Bord, golv, vindskydd, tak och
inrättningar. Bord med buskar

4. Lägen & Palatsövingar
gräva ner mera däck i sanden.
Tinna - Fiske

5. Klättervägg?

6. Fantasi och familje lek
Göra Betong drake, väst *utveckla.*

7. Skogsskugg; pil /a bord rosenbasta
tunnlar av buskar *ta vara, lägga till.*

JOHANNA LÖÖW
landskapsarkitektstuderande
SLU, Alnarp
2007-10-18

i déer till förändringar i utemiljön
hos förskolan kungstäppan

INNEHÅLL

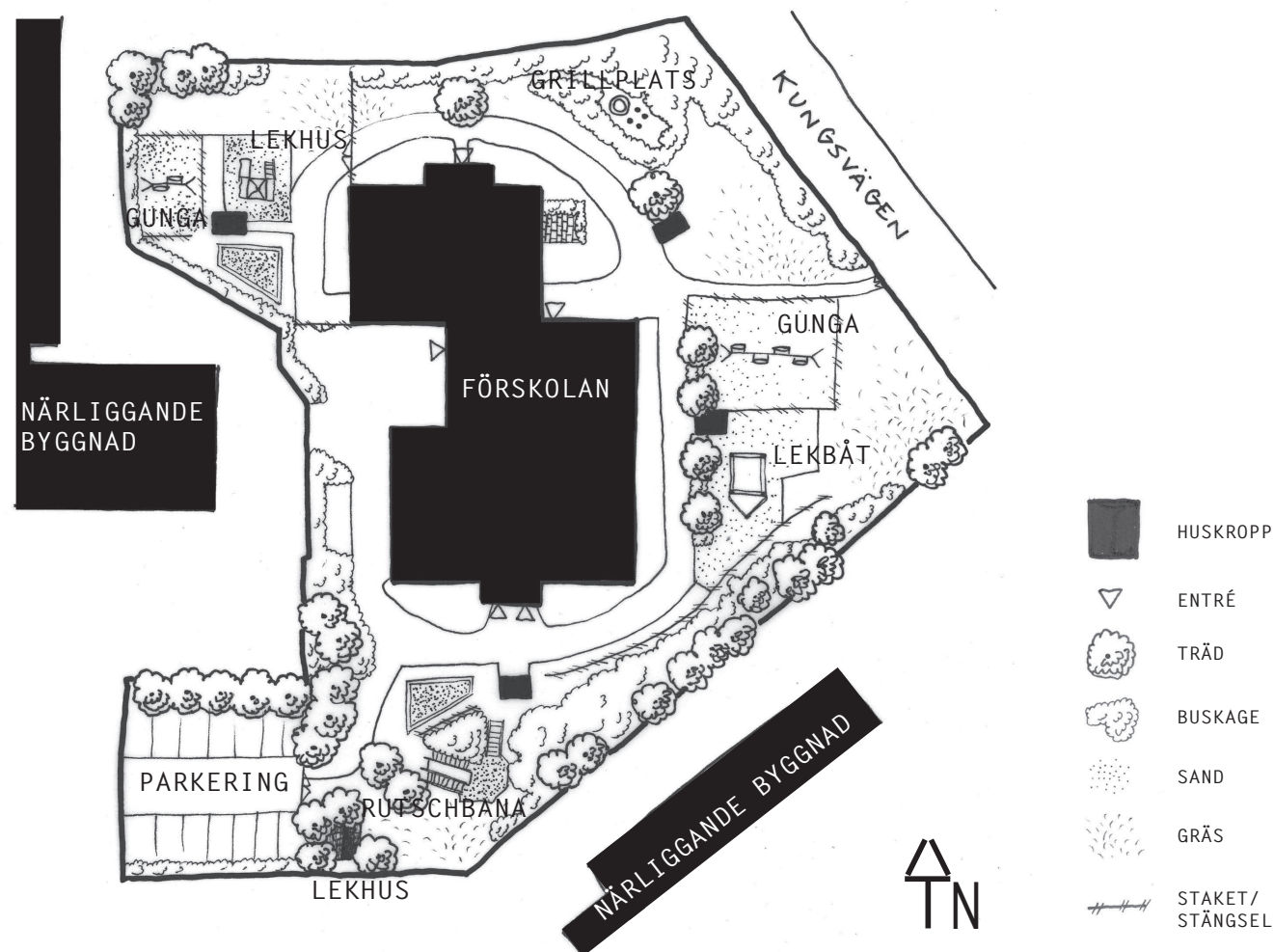
kungstäppan idag	
översikt	sid. 3
förslag	
översikt	4
gårdens rum	
trädgården	5
skogen	6
hus och hem	8
sjön	9
äventyrshörnan	10
hopp och sport	12
indentitet kungstäppan	13
förskönelse	
upplyst träd	14
blommande häck	14
sprakande rabatter	15
övriga idéer	16
inspirationsbilder	17

KUNGSTÄPPAN IDAG

översikt

Förskolan Kungstäppan ligger i Tumba, Botkyrka kommun, mitt i ett villakvarter som angränsar till ett äldreboende. Förskolegården är förhållandevis stor och barnen rör sig fritt över hela området. En bit oanvänd mark som fram till idag legat utanför förskolans gård, skall planeras och i framtiden användas som en del av utemiljön. Gården är ganska rik på vegetation, med många stora träd och lummiga buskage. Det finns nivåskillnader i mark och materialet består av asfalt, gräs och sand.

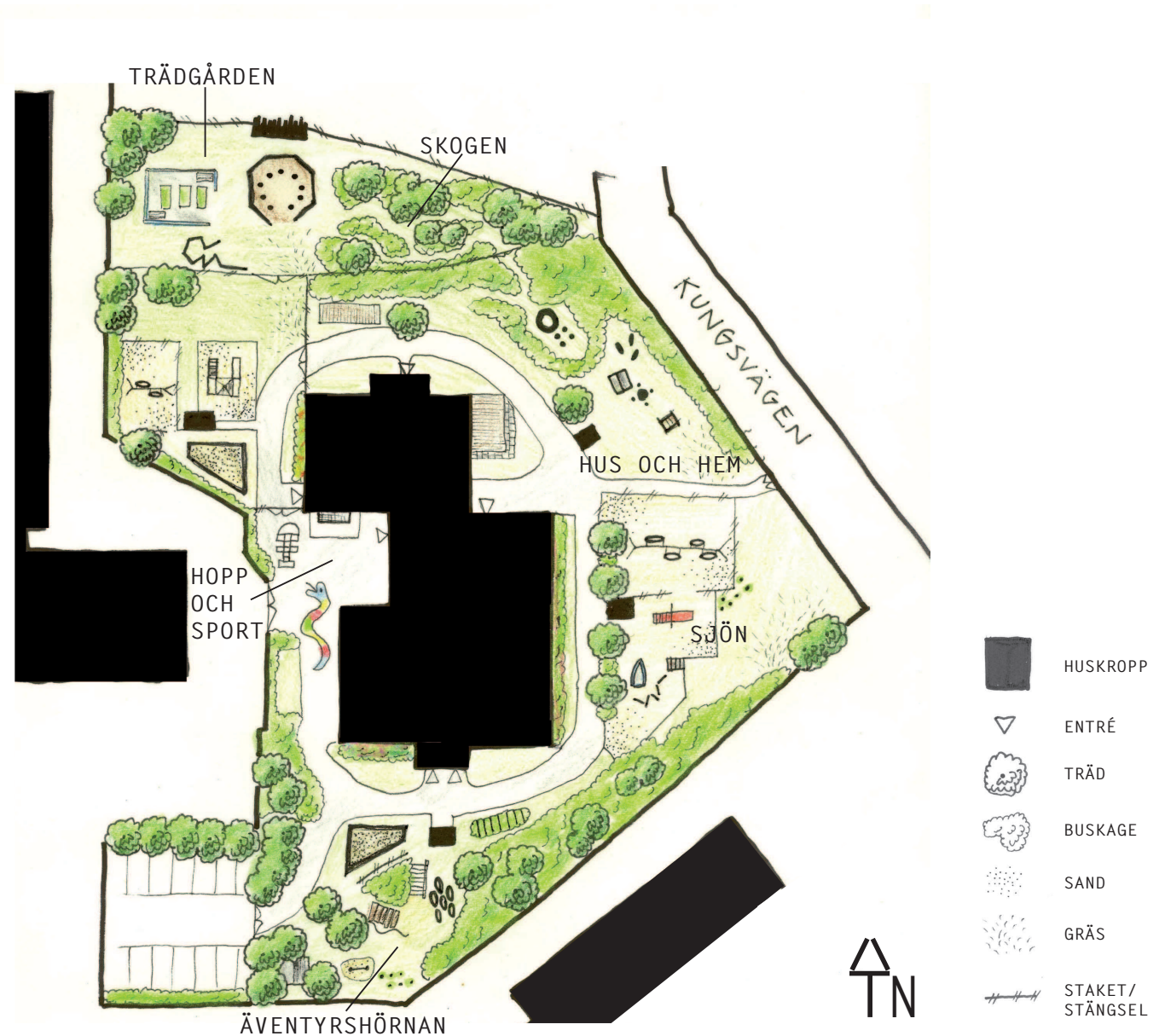
Lekredskap såsom gungor, lekhus och en större rutschbana är placerade runt om på förskolegården. Pedagogerna på förskolan har startat ett arbete med att utveckla utemiljön, mindre förändringar har gjorts och en arbetsträff med föräldrar har anordnats.

FÖRSLAG

översikt

Kungstäppans utomhusgård är planerad i olika rum med olika teman. Den genomgående tanken är att med små tillägg till det befintliga kunna utveckla utemiljön så mycket som möjligt, detta med enkla material och lösningar. Idéerna skall användas som inspiration och sedan anpassas till de möjligheter och förutsättningar som förskolan har. Varje rum på gården redogörs för sig med en översikt, för att få överblick över förslag till placering, samt exempel på detaljlösningar och växtförslag.

GÅRDENS RUM

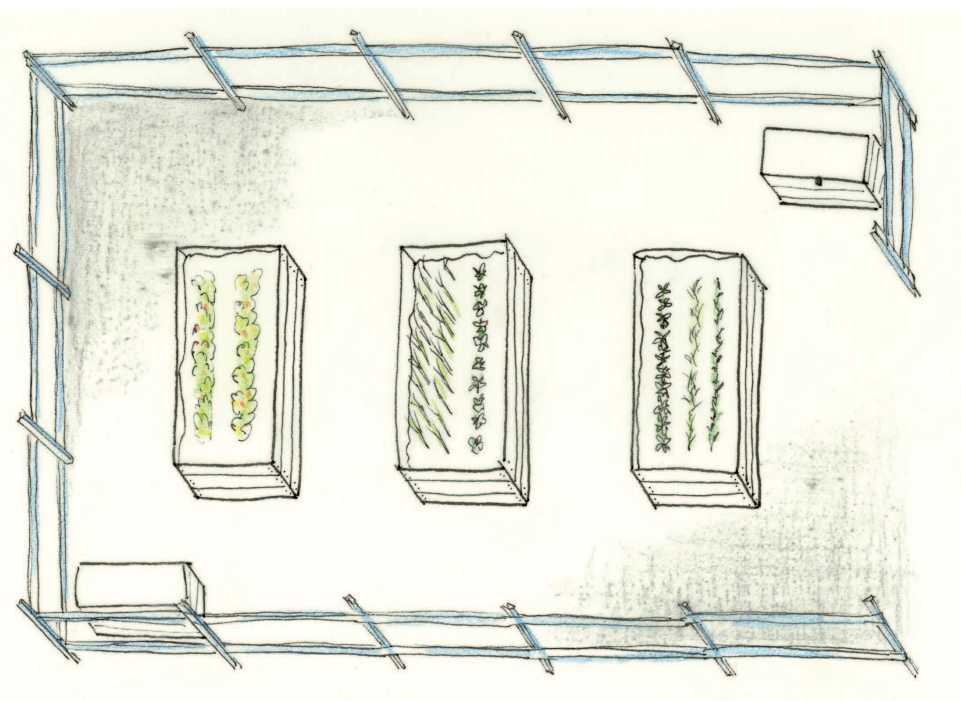
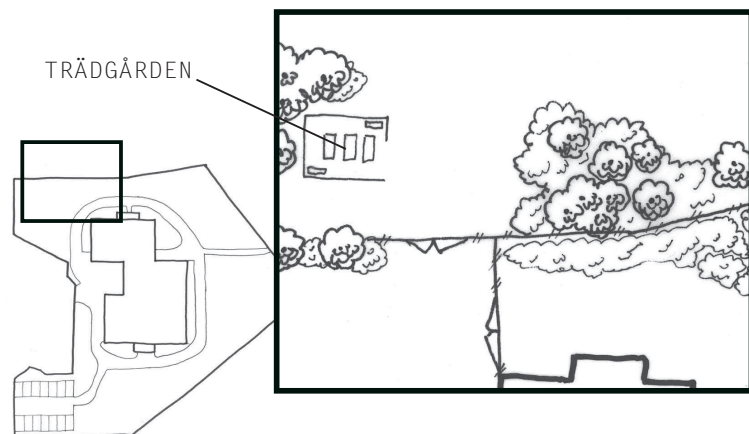
trädgården

Från att ha varit oanvänd skall en bit mark integreras och bli en del av Kungstjäppans utemiljö. Det ger nya möjligheter, såsom en plats att odla på.

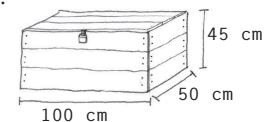
Människan har genom alla tider odlat sin egen föda och det är en av de viktigaste kunskaper vi har.

Här skapas en plats för att tillsammans med barnen kunna förkultivera, plantera ut, sköta om och sedan skörda.

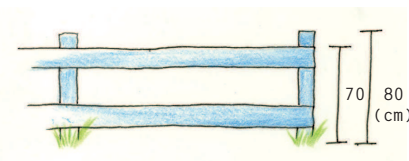
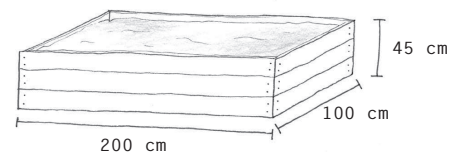
Trädgården består av tre odlingsbänkar i "barnvänlig" höjd samt två förvaringsbänkar som också fungerar som avställningsyta. För att avgränsa trädgårdsrummet byggs ett lågt trästaket runt omkring och ett finkornigt grus läggs som markmaterial.

Förvaringsbänk i trä som också fungerar som avsällnings- och sittytta.

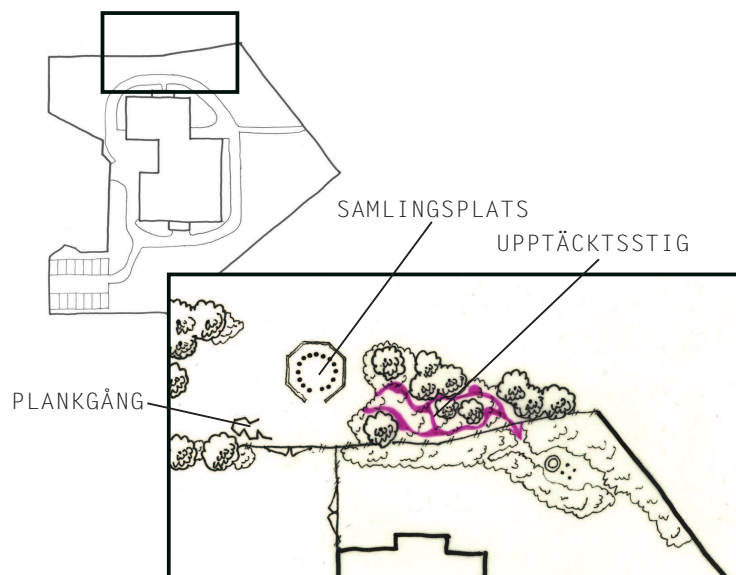
Odlingsbänk av trä i barnvänlig höjd.

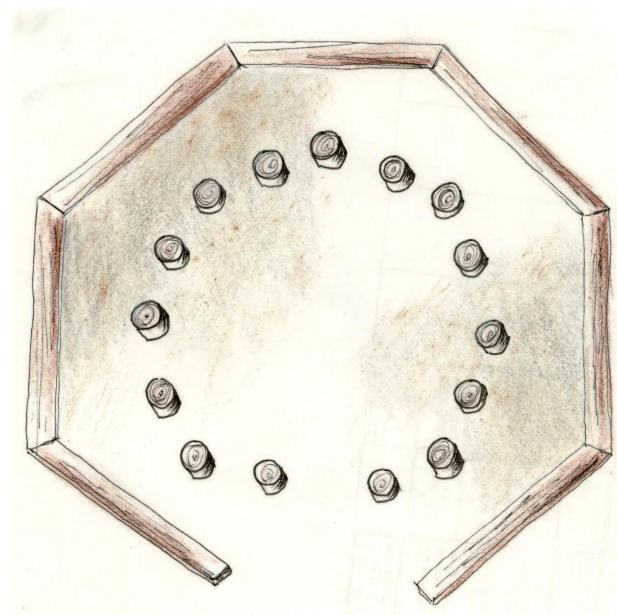
Ett målat, lågt staket omger trädgården.

skogen

Mycket av den vegetation som idag finns på platsen sparas och ger bra förutsättningar till att fungera som en egen skog till förskolan. Ett roligt sätt att använda den på är att göra en spännande upptäcktsstig där barnen kan springa, fascineras och öva orienteringsförmågan. Vid Skogen finns också en samlingsplats och en plankpromenad genom det vilda gräset.

samlingsplatsen

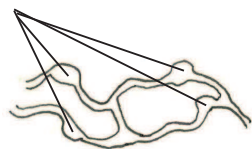

En samlingsplats kan man använda till mycket; sång- och utomhusteater, fruktstunder och mindre genomgångar. Är den dessutom utformad på ett sätt som lockar till lek, fyller den flera funktioner i en förskolas utemiljö. Här används stubbar att sitta på, täckbark som markmaterial och träslipers för att ringa in platsen. Kungstäppans nya samlingsplats blir en plats i skogsanda och stimulerar förhoppningsvis till många olika aktiviteter. Se också inspirationsbilder på sidan 17.

upptäcktsstigen

Upptäcktsstigen är uppdelad i två slingor med en sammanslutande väg i mitten. Stigen startar vid samlingsplatsen och slutar vid den befintliga grillplatsen. Upptäckterna finns i de små rummen som röjs upp längs stigen. Här finns möjligheten att bygga upp stationer med t.ex. olika övningar eller utställningar. Tanken är att innehållet i smårummen skall kunna ändras beroende på olika teman, arbetsämnen eller kanske årstider.

små rum för
upptäckter

En skogs-
stig kan
ha många
spännande
saker runt
hörnet

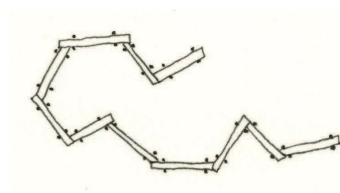
Upptäckter
och stationer
längs stigen.

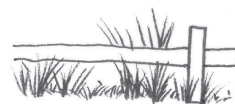
Stenar målade i guldfärg blir en rolig skatt längs vägen.

På en wire uppspänd mellan träden fungerar som en upphängningsanordning.

plankgång

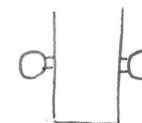

Exempel på hur banan av plankor kan se ut.

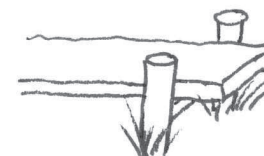

Vy från sidan.

höjd=25 cm

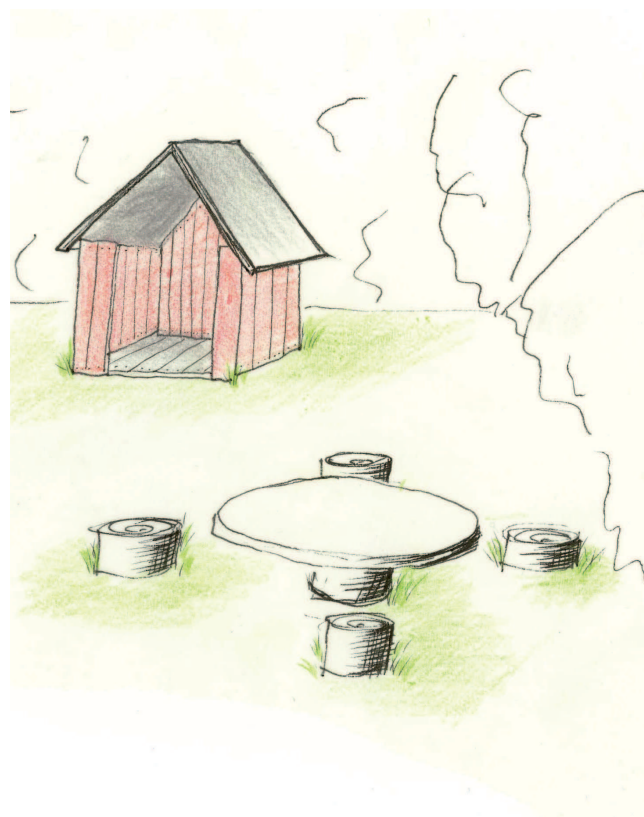
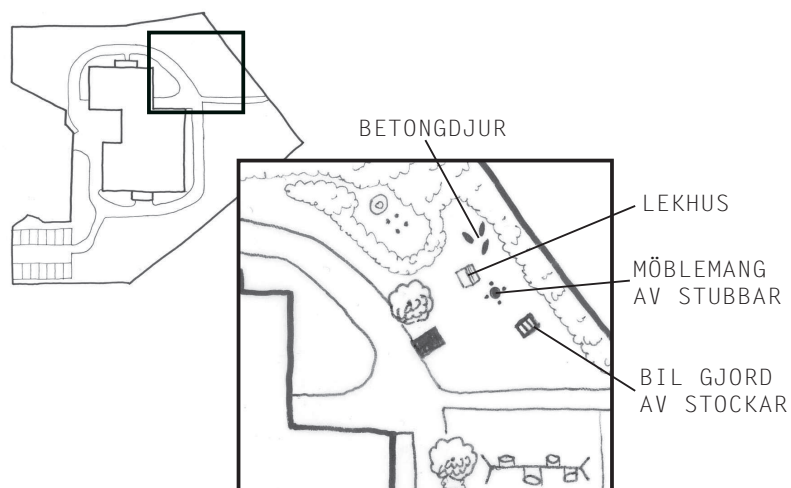
Vy ovanifrån.

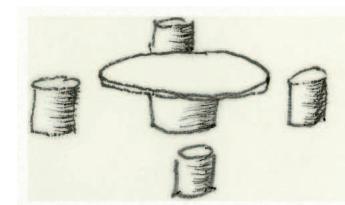
Konstruktionen med underliggande regel håller plankan ovanför mark.

hus och hem

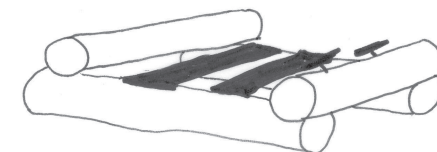
I den här delen finns utrymme för fantasi- och rollekar av olika slag. Kungstäppans gård har idag ett lekhus, men med tanke på gårdens storlek finns det gott och väl utrymme och leklust till ett till, byggt på plats eller köpt färdigt. Vid huset arrangeras stubbar tillsammans med en större träskiva så att det bildas ett möblemang i form av bord och stolar. Av stockar och plankor byggs en bil och med betong formas djur som går på bete utanför huset. Här finns också möjlighet att utveckla leken mer genom att tillverka s.k. aktivitetslådor, med t.ex. redskap att sköta om djuren och koppar till kafferepet, som förskolepersonalen kan ta fram vid tillfällen.

Lekhus byggs på plats eller köps färdigt.

Av några stubbar och en träskiva bildas ett möblemang.

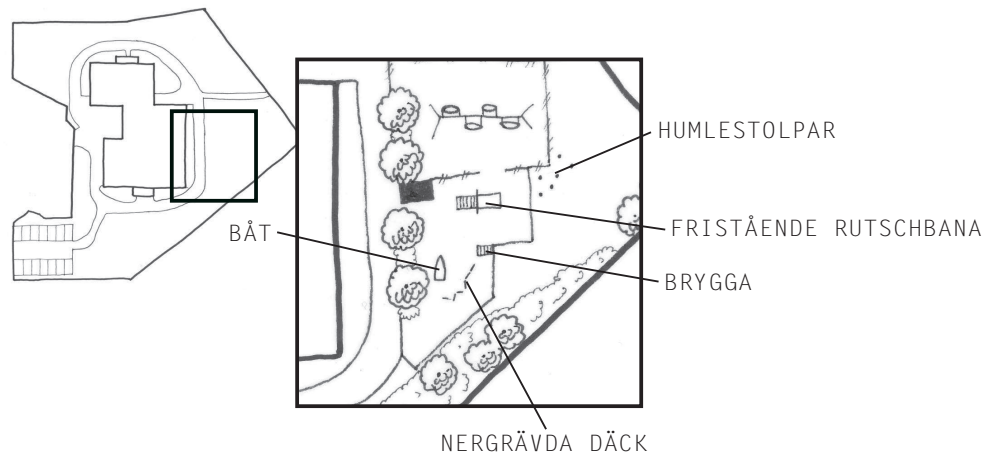
Stockar sätts samman till en bil. Rattar monteras i främre delen

Betongdjur av olika slag.

sjön

Om man leker med tanken att sanden inte är sand utan att den istället är vatten, så passar sig den här platsen bra till att leka vatten- och sjölekar. Gränserna till de intilliggande markbeläggningarna är mycket tydliga och hjälper till att förstärka vatten- och landkänslan. Det lekredskap, i form av ett byggt Silja Line-fartyg, som idag står på platsen tas bort då det inte är säkerhetsmässigt godkänt. Istället ställs en gammal eka eller liknande båt i sanden. För att förstärka känslan av en sjö byggs en mindre träplata i form av en brygga från gräskanten och ut i sanden. Även här kan det finnas aktivitetslådor att ta fram för variation och för att göra leken till lite extra. Bildäck grävs ner halvvägs i sanden, gärna lite i oordning för att skapa ett inslag i miljön som både kan användas för klättring och balans samt leka med barnens fantasi. I denna del av gården placeras också en rutschbana (se bild på sid. 17) som ersätter den rutschbana som idag finns placerad på en annan del av gården. För att öka rumskänslan och samtidigt skapa en lekfull känsla planteras "humlestolpar" vid gräskanten, enligt översiktsbilden ovan.

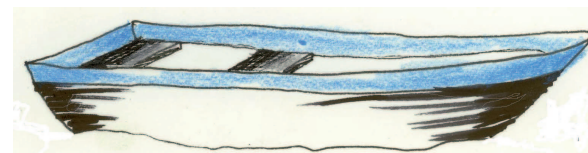
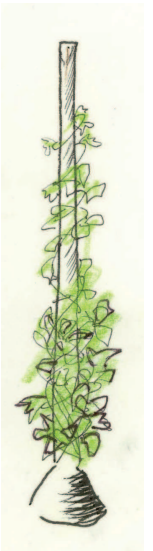

En träbrygga byggs från gräskanten och ut i sanden.

Nergrävda däck, gärna lite "huller-om-buller" kan leka med fantasin.

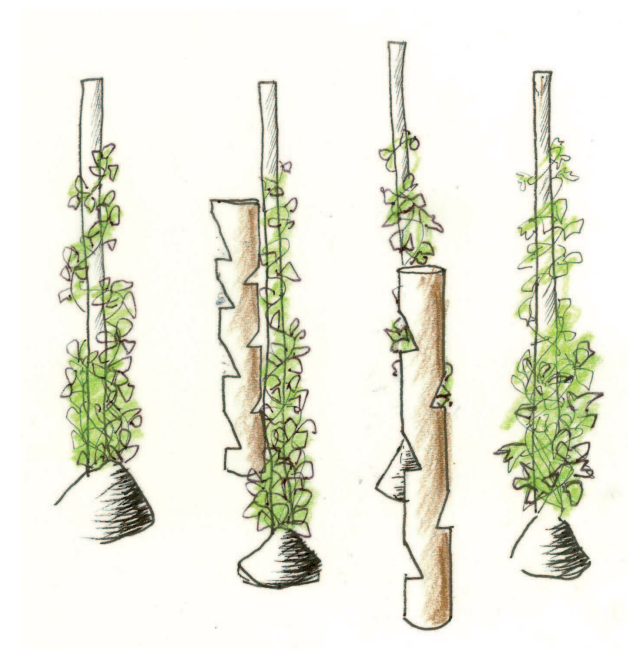
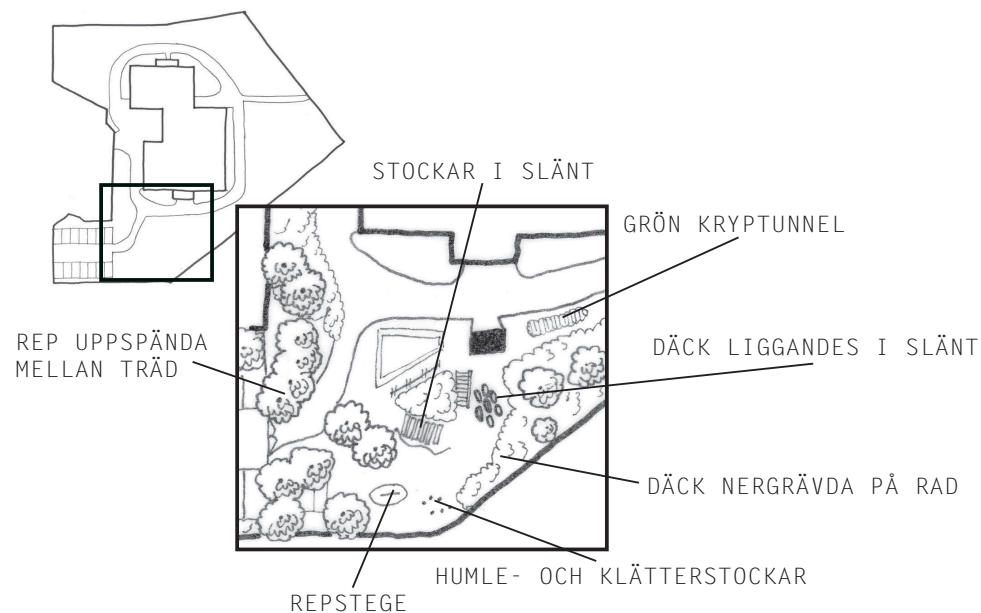
En trästolpe sätts ner i marken och blir ett stöd för Humle att växa på. Humlestolpen blir ett roligt och snabbt sätt att få avgränsande vegetation.

En gammal eka ställs i sanden och blir till fiskebåt.

äventyrshörnan

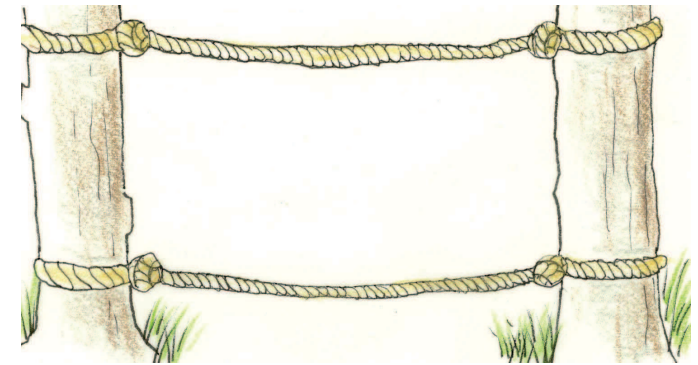
Den här delen av förskolegården har en del höjdskillnader som ger förutsättningar till att träna klättring, balans och motorik. På platsen finns idag en rutschbana som är nedgången och sliten. Den tas bort och ersätts på en annan plats på gården. Slänterna används istället till olika klätterövningar. I den ena slänten läggs stockar längsides och bildar runda klättersteg, i den andra slänten läggs istället bildäck och blir till en klätterutmaning. För att träna balans monteras rep mellan träd och en repstege sätts upp i nybyggd ställning.

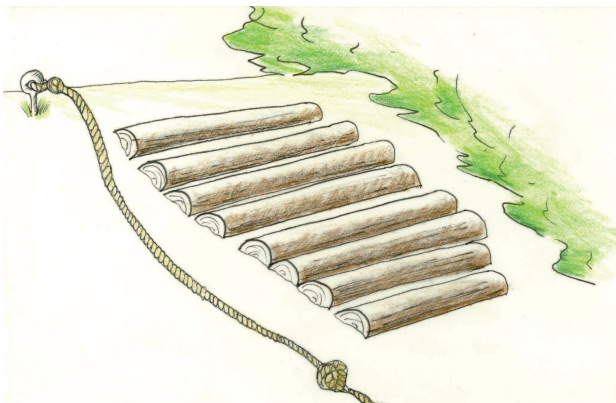
Humlestolpar får sällskap av klätterstolpar, kraftigare stolpar med klättersteg.

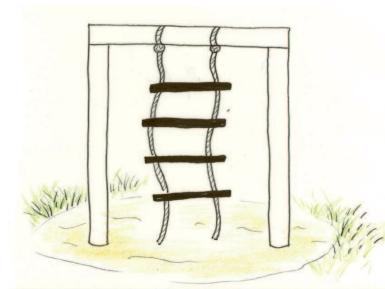
Med nergrävda däck på en rad bildas ett balanshinder.

Två rep spänns upp mellan träden, det lägsta sätts ett par decimeter ovanför mark och det högsta högre upp på stammen, anpassat till barnens längd. Se inspirationsbild, sid. 17.

Stockar läggs i slänten och bildar runda steg att klättra på, avståndet mellan stockarna kan också varieras för att utmana klättraren lite mer. Ett rep fästs ovanför slänten för att fungera som både stöd i klättringen och som ett fristående inslag i leken.

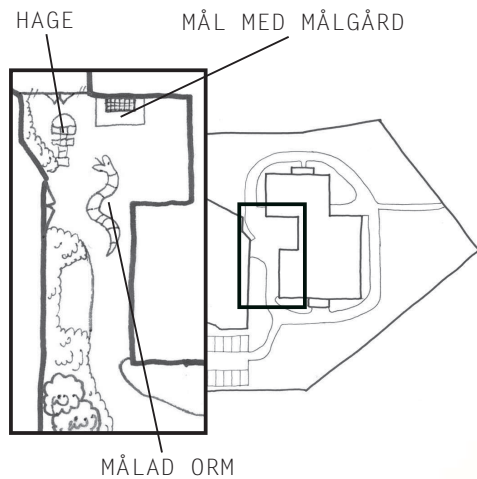
Repstege fästs i en ställning, förslagsvis byggd i trä.

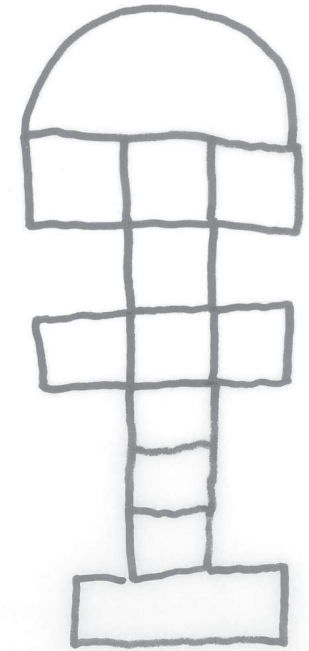
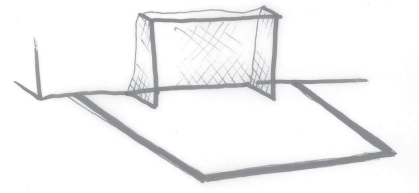
En grön kryptunnel anläggs. Ett sätt är att göra en stomme av armeringsjärn där sedan humle klättrar. Humle är en klätterväxt som tar sig fram snabbt men vissnar ner varje år. Ett annat sätt är att plantera pil i två rader och sedan binda ihop topparna. Att tänka på är att pil växer snabbt och ger mycket volym.

hopp och sport

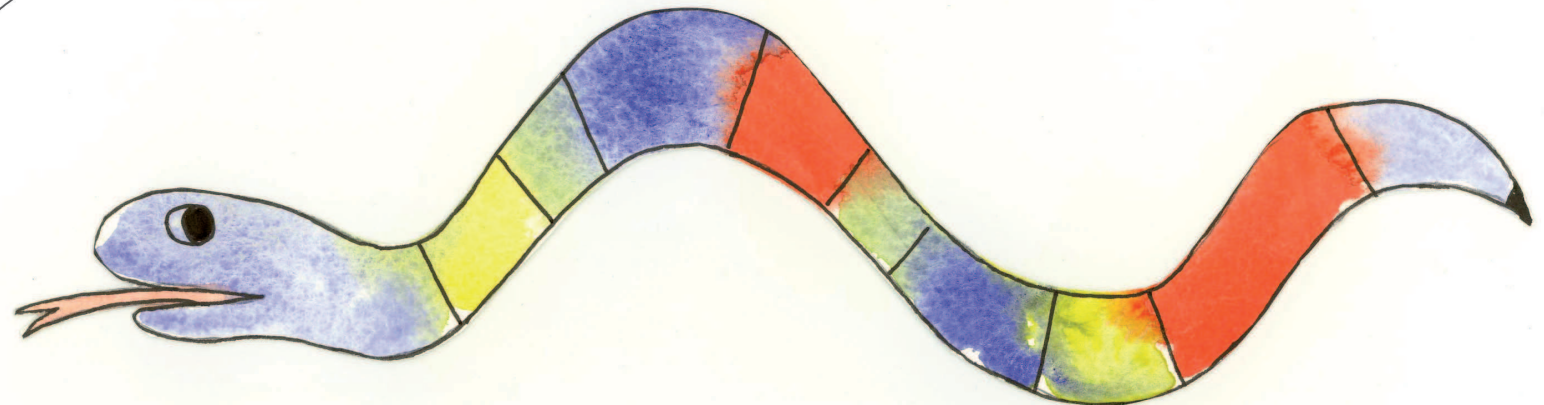
Den stora och öppna asfaltsyta som idag finns väster om förskolebyggnaden kan lätt göras om till en plan där både bollsporter och hopplekar kan ta plats. Att måla på asfalt är ett enkelt sätt att förändra men kräver underhåll varje år då det lätt slits. Genom att engagera föräldrar i arbetsträffar eller dylikt kan man behålla målningarna i fräscht skick länge.

Ett mål placeras längs fasaden och en vit linje målas och fungerar som målgård. Bollspel blir möjligt på gården.

En hage målas med vit färg.

En stor orm målas på asfalten. Den ger en lekfull form och möjlighet till olika "gränslekar" då ormen delas in i olika färgfält.

IDENTITET KUNGSTÄPPAN

Identitet är viktigt för såväl besökare som hemmahörande. Som besökare vet man vart man kommit och som hemmahörande känner man tillhörighet. Med någorlunda enkla medel kan man berätta mycket om platsen.

En egen flagga är ett roligt inslag på gården. Något att vara stolt över och ett bra sätt att skapa tillhörighetskänsla hos barnen.

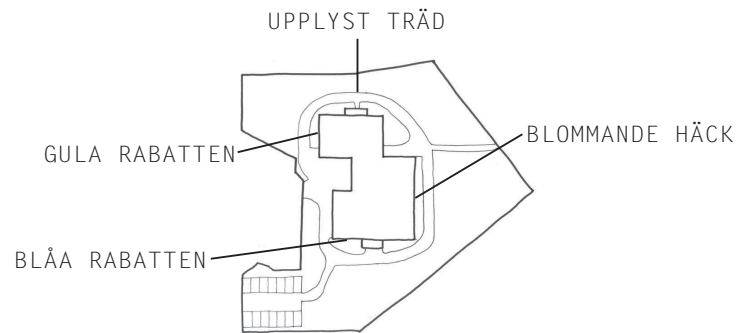
Det första som möter en vid ett besök på förskolan, är grindarna in till gården. En "Välkommen till Kungstäppan" –skylt ger ett ombonat och gemytligt intryck. Skylten görs förslagsvis i trä och färgsätts sedan med målarfärg.

Förskolans namn sätts på fasaden. Vita bokstäver passar bra mot husfasaden, men kanske är det roligare att måla bokstäverna i var sin färg. Det avslöjar mer om verksamheten som förskola.

FÖRSKÖNELSE

För att förskolegården skall upplevas som en trivsamt miljö att vistas i planeras nya inslag som ger grönska, liv och färg. Blommor som blommar blir ett sätt att följa årstiderna samtidigt som både barn och vuxna får en vacker miljö att verka i.

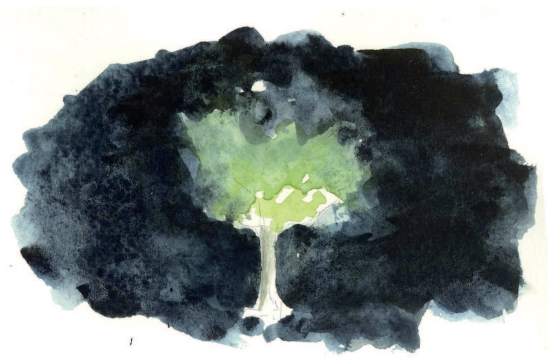

blommande häck

upplyst träd

Genom att montera belysning under ett träd och därmed lysa upp kronan blir en det till en prydnad i utemiljön vintertid. Mörkret ligger ofta tungt både på morgonen och på eftermiddagen, ljus ute på gården lättar då upp. Att lysa upp trädkronan är också att göra trädets struktur tydligare och lättare att läsa, något som man kanske också kan använda sig av i det pedagogiska arbetet.

En lågväxande busksort med rosa blommor, *Spiraea japonica* 'Little Princess', planteras längs fasaden och mjukar på så sätt upp den starkt riktade raksträcka som finns på den östra sidan om förskolebyggnaden.

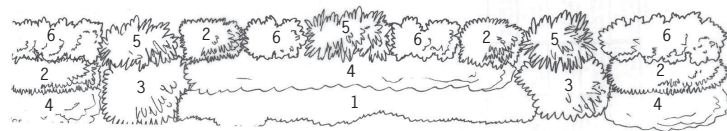
sprakande rabatter

Två stycken perennrabatter av olika karaktär anläggs vid de entréer där det idag finns rabatter med ettåriga blommor.

Perennrabatterna blommar från vår till sensommar och höst.

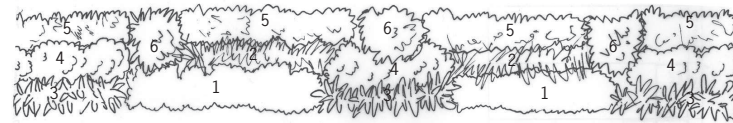
Växtförslagen nedan omfattar inte vårlökar. Komplettera gärna med krokus, påskliljor och tulpaner.

blåa rabatten

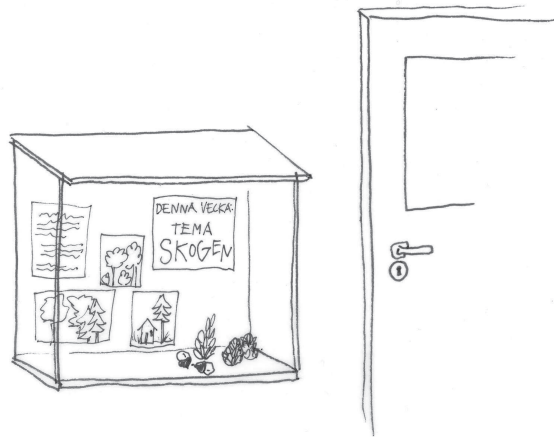
1. Aubretia x cultorum 'Valder' (Aubretia)	4. Nepeta x faassenii (Kantnepeta)
2. Lavendula angustifolia (Lavendel)	5. Liatris spicata 'Floristan Weiss' (vit Rosenstav)
3. Salvia nemorosa (Stäppsalia)	6. Aster x dumosus 'Professor Anton Kippenberg' (Oktoberaster)

gula rabatten

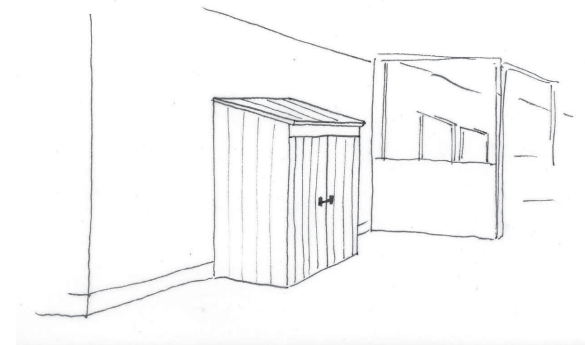

1. Iberis sempervirens (Vinteriberis)	4. Euphorbia polychroma (Kärrtörel)
2. Hemerocallis x hybrida (orange Daglilja)	5. Coreopsis verticillata (Höstöga)
3. Stachys lanata 'Silver carpet' (Lammöra)	6. Gillenia trifoliata (Gillenia)

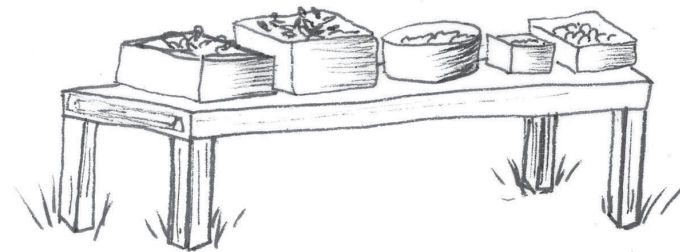
ÖVRIGA IDÉER

Ett roligt sätt att markera husets entréer är att ordna tittskåp utanför dörren. Det blir en möjlighet att stärka identiteten med en presentation, mindre utställningar eller kanske aktivitetspålysningar.

För att på ett smidigt sätt kunna utföra så många aktiviteter som möjligt utomhus krävs också lättåtkomlig förvaring.
Träskåp med inbyggda hyllor och möjlighet att låsa är en enkel lösning på utomhusförvaring.

Skapa platser med olika kärl där det finns plats att lägga alla stenar, ekollon och kottar som samlas. På så sätt finns de kvar dagen efter, eller kanske till och med fram till vintern när det kan vara svårt att hitta lösa saker att plocka med. Det blir stationer att bunkra på. Kärlen kan bestå av gamla träboxar, glasslådor och kast-ruller.

INSPIRATIONSBILDER

Finkornig makadam är lätt att gå i för små fötter. Det passar bra i vår trädgårdsdel.

Stubbar blir till bra sittplatser. Olika höjder på stubbar som sätts i samma sammanhang stimulerar dessutom till roliga lekar.

Träslipers används för att ringa in samlingsplatsen.

Täckbark fungerar bra som markmaterial för att uppnå en skogslik känsla.

former

Djur och former i betong.

material

installationer

Rep uppspända mellan två trästammar blir ett roligt äventyr.

Fristående rutschbana från HAGS.

Stubbar placerade i ring blir till både plats att leka på och en plats att samlas på.

Plankgång i vildmarken.